

NOVA
UNIVERZA

DIGNITAS

Revija za človekove pravice

Slovenian journal of human rights

ISSN 1408-9653

Medsebojna soodvisnost pravne zaščite in organiziranosti slovenskih manjšin v sosednjih državah – primerjava med državami
Dejan Valentinčič

Article information:

To cite this document:

Valentinčič, D. (2018). Medsebojna soodvisnost pravne zaščite in organiziranosti slovenskih manjšin v sosednjih državah – primerjava med državami, Dignitas, št. 55/56, str. 88-124.

Permanent link to this document:

<https://doi.org/10.31601/dgnt/55/56-5>

Created on: 07. 12. 2018

To copy this document: publishing@nova-uni.si

For Authors:

Please visit <http://revije.nova-uni.si/> or contact Editors-in-Chief on publishing@nova-uni.si for more information.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© Nova univerza, 2018

NOVA
UNIVERZA

FAKULTETA ZA SLOVENSKE
IN MEDNARODNE ŠTUDIJE

NOVA
UNIVERZA

EVROPSKA PRAVNA
FAKULTETA

NOVA
UNIVERZA

FAKULTETA ZA DRŽAVNE
IN EVROPSKE ŠTUDIJE

Medsebojna soodvisnost pravne zaščite in organiziranosti slovenskih manjšin v sosednjih državah – primerjava med državami

Dejan Valentincič

1. Uvod

Slovenci živijo kot avtohtona narodna manjšina v vseh štirih sosednjih državah. Zaradi različnih pogojev razvoja v preteklosti je njihov položaj v posameznih državah precej različen. V Sloveniji je splošno poznavanje slovenskih manjšin v sosednjih državah dokaj slabo, opazimo lahko tudi površinsko interpretiranje položaja po posameznih državah, brez potrebnega občutka za lokalno stvarnost vsake skupnosti. V znanstvenih in strokovnih objavah so bile v preteklosti popisane predvsem starejše težave pri zagotavljanju pravic manjšin v Avstriji in Italiji (predvsem mednarodni dokumenti – npr. Avstrijska državna pogodba in Osimski sporazumi), manj pa je bilo napisanega o Madžarski in Hrvaški ter o novejšem manjšinskem varstvu v vseh štirih državah. Zelo slabo je popisana tudi organiziranost slovenskih manjšin v sosednjih državah (z izjemo šolstva in deloma tudi gledališke dejavnosti). Pretekle objave so skoncentrirane na analizo položaja v eni državi, popolnoma pa je odsotna primerjava med državami, kjer živijo avtohtone slovenske manjšine. Cilj prispevka je primerjava pravnih in dejanskih položajev slovenskih manjšin v sosednjih štirih državah. Pravna zaščita, ki so jo manjšine uživale, je vplivala tudi na način njihove organiziranosti, organiziranost pa je, obratno, vplivala in še vpliva na učinkovitost pri prizadevanju za spoštovanje manjšinskih pravic. Organiziranost je za uresničevanje manjšinskih pravic izjemnega pomena, zato jo prispevek poskuša analizirati na več ravneh – politična organiziranost je odgovorna za odnose z državnimi oblastmi in zavzemanje za manjšinske pravice, kulturna organiziranost pa skrbi za ohranjanje jezika in kulture, torej identitete, in tako daje politični organiziranosti temeljno smiselno podstat. Manjšinsko šolstvo je prav tako odgovorno za ohranjanje

jezika in kulture, poleg tega pa izobražuje kader za manjšinske strukture. Podobno vlogo imajo tudi manjšinski mediji. Znanstvene organizacije manjšin pripravljajo temelje za delovanje na vseh področjih. Pomembni strukturi za ohranjanje narodne zavesti sta tudi Cerkev in versko življenje. Nenazadnje so zelo pomembne tudi manjšinske ekonomske strukture, ki manjšini omogočajo neodvisnost, poleg tega pa le dober ekonomski položaj zagotavlja, da se pripadniki manjšine ne izseljujejo z avtohtonega poselitvenega teritorija. V prispevku, ki je časovno omejen na obdobje po drugi svetovni vojni, je najprej primerjalno predstavljena pravna zaščita slovenskih manjšin v sosednjih štirih državah, nato primerjalno manjšinske organizacije, prispevek pa se zaključi z analizo medsebojne soodvisnosti pravnih zaščit in organiziranosti ter njnega vpliva na spoštovanje manjšinskih pravic.

2. Primerjava pravnih zaščit

V zgodovini lahko opazimo posebej prelomna obdobja in dogodke za nadaljnji razvoj območij, kjer danes živijo pripadniki slovenskih manjšin. Leta 1866 sta bili Benečija in Rezija priključeni Italiji. Slovenski narod tako ni bil več združen v eni državi, slovenska narodna zavest pa se je pri Slovencih v Benečiji in Reziji bistveno slabše razvijala – posledice so vidne še danes. Leta 1867 je nastala dualistična monarhija Avstro-Ogrska. Večina slovenskega ozemlja je spadala pod Avstrijo, razen Prekmurja, ki je spadalo pod Ogrsko. Tako je bil tudi vzhodni del slovenskega naroda upravno ločen od ostalega narodnega telesa. Zato je njegov razvoj do prve svetovne vojne potekal ločeno. Velika prelomnica je bila prva svetovna vojna in razpad Avstro-Ogrske. Slovenski narod je bil razkosan med štiri države. Večina Slovencev je živel v Kraljevini SHS, ki je bila za Slovence matična država, kar ena četrtna narodnostnega ozemlja pa je na zahodu z Rapalsko pogodbo pripadla Italiji. Slovenci na Koroškem so postali državljani Avstrije, saj se je večina prebivalcev Koroške na plebiscitu 10. 10. 1920 odločila, da bi raje kot pod Kraljevino SHS živel pod Avstrijo. Poleg Roža in Podjune, kjer je bilo glasovanje, sta Avstriji pripadli še dve območji, kjer so živeli Slovenci: Ziljska dolina na zahodu in zgornja Štajerska na vzhodu. Po vzponu nacifašističnih sil v sosednjih državah je bilo slovenstvo zelo preganjano. Za vse skupnosti je bila zagotovo velika prelomnica druga svetovna

vojna, saj je bil po njenem koncu položaj v svetu zelo spremenjen – posledice so vidne še danes.

3. Mednarodno in ustavno varstvo slovenskih manjšin

Jugoslavija je po končani drugi svetovni vojni pričakovala, da se bo meja z Avstrijo spremenila, a kasneje do tega ni prišlo. Prav protinacistično odporiško gibanje na Koroškem, ki je bilo po večini slovensko, pa je bilo vzrok, da je bil Avstriji priznan status žrtve nacizma in so zavezniki dovolili njeno obnovo v prejšnjih mejah, pod pogoji, ki jih določa Avstrijska državna pogodba. Prav ADP, ki je bila podpisana leta 1955, je glavni pravni temelj za zaščito slovenske manjšine v Avstriji, a še danes ni v celoti izpolnjena. Med Jugoslavijo in Italijo pa je po drugi svetovni vojni prišlo do sprememb meja. Jugoslaviji je tako zopet pripadel velik del s Slovenci poseljenega ozemlja, kljub temu pa se državne meje niso ujemale z etničnimi mejami. Videmska pokrajina je že leta 1945 spet prešla pod Italijo, medtem ko sta Tržaška in Goriška prešli pod cono A, ki so jo upravljali zahodni zavezniki (t. i. Morganova črta). Leta 1947 je bil del cone A priključen Italiji (cona B je pripadla Jugoslaviji), iz dela cone pa je nastalo Svobodno tržaško ozemlje, ki je bilo zopet razdeljeno na cono A (Trst z okolico), ki je bila pod britansko upravo, in cono B (Slovensko primorje in Istra), ki je bila pod jugoslovansko upravo. Leta 1954 je bilo z Londonskim memorandumom STO ukinjeno, cona A je pripadla Italiji, cona B pa Jugoslaviji.¹ Posebni statut Londonskega memoranduma je vseboval tudi manjšinske zaščitne določbe za ozemlje, ki je pripadlo Italiji. A Londonski memorandum je veljal le za Tržaško pokrajino, Slovenci na Goriškem in Videmskem pa niso imeli enakega statusa.² Londonski memorandum so nato nadomestili Osimski sporazumi, pri katerih pa se je razlikovanje zopet ponovilo. Takšno diferenciacijo je Italija ohranila do leta 2001, ko je bil sprejet zaščitni zakon za slovensko manjšino, lahko pa bi rekli, da vse do danes. Med Madžarsko in Jugoslavijo po drugi svetovni vojni ni prišlo do sprememb meja, Jugoslavija tega ni niti zahtevala.

¹ S. Vouk, Slovenci v Italiji od mirovne pogodbe do Londonskega sporazuma, v: G. Bajc (ur.), Na oni strani meje, 2004, str. 125–133.

² J. Jeri, Vprašanje naše zahodne meje 1945–1954, v: Jeri in drugi: Slovenci v Italiji po drugi svetovni vojni, 1975, str. 89.

Najprej je bilo videti, da bo Madžarska do slovenske manjšine naklonjena, a po informbiroju leta 1948 se je za porabske Slovence začelo obdobje izredne represije, ki je trajalo skorajda do demokratizacije obeh držav. V ustavi je Madžarska slovensko manjšino priznala leta 1972. Slovenci na Hrvaškem do oblikovanja samostojnih držav niso bili priznani kot narodna manjšina, saj so bili konstitutiven narod skupne države. Manjšinskega varstva niso imeli, lahko pa so v večinskem okolju ohranjali svojo narodno zavest. Status manjšine so dobili po razpadu Jugoslavije, a njihov dejanski položaj se je na številnih področjih poslabšal, saj se je naklonjenost večinskega hrvaškega prebivalstva vzporedno s slabšanjem odnosov med državama manjšala.

Že 10 let pred ADP, ki je temelj zaščite slovenske manjšine v Avstriji, je koroška deželna vlada sprejela Uredbo o obveznem dvojezičnem osnovnošolskem pouku na južnem Koroškem, ki je bila leta 1958 sicer dokončno ukinjena, a je za koroške Slovence še danes zelo pomembna, saj se nanjo sklicujejo z argumentom, da bi morale na tem območju veljati manjšinske pravice.³ Avstrijsko državno pogodbo, ki je mednarodni temelj avstrijske državnosti, so glavne štiri protifašistične zaveznice (ZDA, SZ, Velika Britanija in Francija) z Avstrijo podpisale leta 1955. V 7. členu pogodbe so zagotovljene pravice slovenski manjšini na Koroškem in Štajerskem ter hrvaški manjšini na Gradiščanskem. 7. člen v 1. točki manjšini zagotavlja pravico do osnovanja lastnih organizacij, javnih zborovanj in tiska v lastnem jeziku, v 2. točki neomejen osnovnošolski pouk v slovenskem oziroma hrvaškem jeziku in sorazmerno število srednjih šol, 3. točka zagotavlja pravico do uporabe manjšinskega jezika kot uradnega jezika v javnosti in pravico do dvojezične topografije, 4. točka zagotavlja enakovredno udeležbo pripadnikov manjšine v kulturnih, upravnih in sodnih zadevah na njihovem poselitvenem območju, 5. točka pa prepoveduje vse organizacije, ki kakorkoli poskušajo škodovati slovenski in hrvaški manjšini v Avstriji.⁴ Za razliko od ADP, ki je multilateralna mednarodna pogodba, je Italija z zavezniki najprej podpisala Pariško mirovno pogodbo (katere del je tudi Stalni statut STO, ki vsebuje manjšinsko zaščito), nato pa sta Italija in Jugoslavija podpisali bilateralni pogodbi, ki zagotavljata varstvo manjšin. To je bil

³ M. in V. Klemenčič, Prizadevanja koroških Slovencev za narodnostni obstoj po drugi svetovni vojni, 2006, str. 40.

⁴ Ustavni sistem Republike Avstrije, 2000, str. 191–229.

najprej Londonski sporazum, podpisan leta 1954, leta 1975 pa ga je nasledil Osimski sporazum. V 8. členu Osimske pogodbe sta se državi zavezali, da bosta z notranjim pravom uresničevali varstvo manjšin. ADP predvideva institut v primeru neizpolnjevanja pogodbe, to je sklic veleposlanikov držav podpisnic pogodbe, a je to glede na obrobno pomena te pogodbe z globalnega stališča nerealno. Osimski sporazumi so bilateralna pogodba in torej posebnega mednarodnega instrumenta ne predvidevajo. Glede zaščite slovenske manjšine so nasledili Posebni statut Londonskega memoranduma, zato je Italija vedno trdila, da določila veljajo le za Slovence v Tržaški pokrajini, medtem ko je slovenska stran zagovarjala stališče, da se lahko okvir Posebnega statuta nanaša le na raven zaščite, ne pa tudi na območje.⁵ Po razpadu Jugoslavije in nastanku samostojne Slovenije je bilo treba urediti odnose s sosednjimi državami. Nekateri ezulske in neofašistične organizacije so nasprotovale temu, da bi Italija Sloveniji priznala nasledstvo podpisanih pogodb z Jugoslavijo, a do tega ni prišlo. Slovenija je tako postala naslednica Osimskih sporazumov.⁶ Bistveno bolj se zapleta pri Avstriji, ki sicer priznava nasledstvo Slovenije pri meddržavnih pogodbah, razen pri ADP. Avstrija nikoli ni hotela priznati, da je Slovenija naslednica ADP – to vprašanje ni bilo rešeno vse do danes. Slovenija sicer deklarativno razglša, da je naslednica ADP, nikoli pa se ni uradno priglasila kot naslednica pogodbe. Čeprav Avstrija Sloveniji ne priznava nasledstva po ADP, ji kljub temu priznava status zaščitnice slovenske manjšine v Avstriji.⁷ Avstrija trdno stoji na doktrini, da je ADP zaprta mednarodna pogodba. Značilnost takšnih pogodb je, da je tako za pristop kot za nasledstvo potrebno soglasje vseh pogodbenih strank. Bohte in Škrkova sicer menita, da ADP ob podpisu ni bila izrecno mišljena kot zaprta pogodba, a tudi povsem odprte narave ni, saj so njene podpisnice lahko postale le države, ki so bile med drugo svetovno vojno del protihitlerjevske koalicije. Kljub zgoraj navedenemu dejstvu, da ADP ni bila mišljena kot tipična zaprta mednarodna pogodba, pa si danes ni mogoče realno predstavljati, da bi lahko Slovenija ali katerakoli druga država postala sopedpisnica pogodbe brez soglasja vseh ostalih držav podpisnic (toda ali je dovolj, da

⁵ E. Petrič, Mednarodnopravni položaj slovenske manjšine v Italiji, 1980, str. 59.

⁶ A. Čičerov, Nasledstvo države pri mednarodnih pogodbah, 1993, str. 314.

⁷ B. Bohte in M. Škrk, Pomen ADP za Slovenijo in mednarodni vidiki njenega nasledstva, Pravniki št. 11/12, leto 1997, str. 607.

podpisnice glede slovenske zahteve le molčijo in je ne zavrnejo?). Lahko bi rekli, da se ADP danes de facto šteje za zaprto mednarodno pogodbo.⁸ Avstrija pri nasledstvu držav glede mednarodnih pogodb zagovarja »clean slate« pristop (ali načelo »tabulae rasae« – z nastankom nove države vse pogodbe njene predhodnice prenehajo veljati), čeprav v mednarodnopravni doktrini in v praksi držav dobiva vse večjo veljavo sodobnejše načelo kontinuitete mednarodnih pogodb. V 7. členu ADP imajo tudi štajerski Slovenci zagotovljene manjšinske pravice, a je Avstrija kmalu po podpisu pogodbe njihovo vključitev v ADP označila za zmoto in trdila, da na Štajerskem ni avtohtonega slovenskega prebivalstva. Še danes ni izpolnjena nobena določba 7. člena ADP glede pravic štajerskih Slovencev. Obstoj slovenske manjšine na Štajerskem je Avstrija priznala šele leta 2001, ko je s Slovenijo podpisala meddržavni sporazum, v katerem je ta priznala obstoj nemške manjšine v Sloveniji, Avstrija pa je slovensko manjšino posredno priznala tako, da je dala legitimacijo društvu Člen 7.⁹ Slovenski manjšini na Madžarskem in Hrvaškem nista zaščiteni z mednarodnimi pogodbami, ampak zgolj z notranjim pravom. V madžarsko ustavo je bilo določilo o varstvu manjšin vključeno s spremembami ustave leta 1974 ter ohranjeno po spremembah ustave leta 1990. Leta 2011 je Madžarska sprejela novo ustavo, ki pa ne govori več o manjšinah, ampak narodnostih. Prejšnja ustava je vsebovala poseben člen (68.), ki je govoril o zaščiti manjšin, v novi ustavi pa so manjšine omenjene le posredno, v preambuli, kjer so priznane kot del države in politične skupnosti, ter v členu o jeziku, ki pravi, da država ščiti madžarski jezik, spoštuje pa tudi druge jezike.¹⁰ Na Hrvaškem so bili Slovenci kot manjšina eksplicitno omenjeni s sprejemom nove ustave leta 1990, nato pa so bili leta 1997 iz ustave izbrisani. Leta 2010 so bili po spremembi ustave kot manjšina zopet priznani na ustavni ravni. A Hrvaška ima v ustavi zapisanih kar 22 manjšin, osem od teh jih ne dosega števila 1.000, zato so številni skeptični glede teže takšnega priznanja.¹¹ Leta 1946 sprejeta avstrijska ustava je vsebovala tudi člen (8.), ki naj bi govoril o zaščiti manjšin, a je bil vsebinsko posvečen nemščini kot uradnemu jeziku; člen pravi le, da je uradni jezik nemščina ne glede na pravice, ki jih jezikovnim

⁸ Prav tam, str. 602–612.

⁹ B. Todorovič, Medijski oblikovanje spomina naroda, 2006, str. 50.

¹⁰ Ustava Republike Madžarske, <http://www.lectlaw.com/files/int05.htm>.

¹¹ Ustava RH, Narodne novine, št. 59/90.

manjšinam zagotavlja zvezna zakonodaja. Leta 2000 je bil temu členu dodan nov odstavek, v katerem Avstrija priznava kulturno in jezikovno raznolikost in se zavezuje k varstvu jezikov in kultur manjšin. Italija je ustavo sprejela leta 1947, njen 6. člen pravi, da država varuje jezikovne manjšine, ne določa pa, katere so.¹² Za slovenski manjšini v Avstriji in Italiji sta mednarodni pogodbi (ADP in Osimski sporazumi) pomembnejši od ustavnih določil. Tako v Avstriji kot Italiji je pomembnih tudi nekaj odločb tamkajšnjih ustavnih sodišč. V Avstriji so bile najpomembnejše odločbe o dvojezični topografiji in uradnem jeziku. US je za 43 krajev odločilo, da bi morali imeti dvojezične krajevne table in kot kriterij za njihovo postavitev določilo 10 odstotkov slovenskega prebivalstva. Že leta 1998 je US odločilo, da lahko slovenščino pred okrajnimi glavarstvi in deželnimi uradi uporabljajo tudi občani, ki niso doma v uradno priznanih dvojezičnih občinah. Leta 2000 je razveljavilo dele uredbe o dopustitvi slovenščine kot uradnega jezika in odločilo, da je tudi v občini Dobrla vas slovenščina uradni jezik.

4. Manjšinska zakonodaja

Italija je z veliko zamudo, leta 1999, sprejela zakon o zaščiti zgodovinskih manjšin na svojem ozemlju, nato pa je leta 2001 sprejela še zaščitni zakon za slovensko manjšino. Leta 2007 je dežela FJK sprejela deželni zakon za slovensko manjšino. S sprejetjem zakona 482/1999 je bila (končno) izpolnjena obveza o splošni zaščiti manjšin, ki izhaja iz 2. odstavka 3. člena ustave o stvarni enakosti državljanov in 6. člena ustave o tem, da Italija s posebnimi predpisi ščiti jezikovne manjšine. To je okvirni zakon, ki vsebuje minimalne standarde, katerih od takrat specifična manjšinska zakonodaja ni mogla zaobiti. Gre za prvi zakon, ki globalno obravnava vprašanje vseh manjšin.¹³ V zakonu je posebej poudarjeno (1. odstavek 1. člena), da je v Italiji uradni jezik italijanski, nato pa je v 2. odstavku zapisano, da Italija spoštuje druge jezike in kulture, ki jih določa ta zakon. Določitev ozemlja, kjer velja zaščita, je dodeljena pokrajinskim svetom, ki pa morajo imeti mnenje občin – to mora zahtevati vsaj 15 odstotkov prebivalcev ali tretjina občinskih svetovalcev (svetnikov) ali pa mora tako odločiti prebivalstvo na posve-

¹² Oslove italijanskega ustavnega prava in Ustava Republike Italije, 1998, str. 216.

¹³ Ozbič, Zakon št. 482/1999 o zaščiti jezikovnih manjšin, v: Bajc in drugi, Na oni strani meje, 2004, str. 287.

tovalnem referendumu. V nadaljevanju se mora o predlogu izreči občinski svet, nato pa o tem sklepa pokrajinski svet. Lahko bi rekli, da je sprejetje tega zakona pomenilo pomembno podlago za sprejetje zaščitnega zakona za Slovence, ki vsebinsko ureja enaka in podobna področja, a je bistveno bolj natančen in konkreten ter za slovensko manjšino tudi bistveno pomembnejši. Zakon 38/2001 je najpomembnejši dokument glede zaščite slovenske manjšine v Italiji. Po eni strani pomeni vrhunec zakonskega in sodnega razvoja, po drugi strani pa začetek ponovnega sprožanja interpretacijskih in izvajalnih problemov glede varstva manjšine, predvsem s ponovnim odpiranjem v zadnjem desetletju že rešenih vprašanj ter uvedbo zapletenega sistema ozemeljskega ločevanja ravni individualne in kolektivne zaščite.¹⁴ Zelo pomemben dosežek, ki ga uvaja zakon 38/2001, je, da so v njegovem prvem členu, kjer je priznana slovenska jezikovna manjšina v Italiji, kot področja naselitve manjšine navedene pokrajine Trst, Gorica in tudi Videmska pokrajina, za katero do tedaj Italija ni priznavala obstoja slovenske jezikovne manjšine, ampak »različnih slovanskih skupnosti«. V kasnejših razpravah med predstavniki manjšine in predstavniki dežele, pokrajin in občin je bilo to vprašanje tudi najbolj sporno in občutljivo. Nenehno se je odpiralo predvsem vprašanje, ali naj zaščita v celoti velja tudi v Videmski pokrajini ter v mestih Trst in Gorica. Zelo pomembna novost je tudi paritetni odbor, katerega ustanovitev je zakon predvideval v šestih mesecih po njegovem sprejetju. Paritetni odbor je bil sestavljen 20. 6. 2002, torej z več kot polletno zamudo. Sestavlja ga dvajset članov, od tega jih je deset italijanskih državljanov slovenskega jezika, njegova naloga pa je, da konkretizira zakonska določila, bdi nad izvajanjem zakona ter rešuje probleme slovenske manjšine. Paritetni odbor ima zelo pomembne pristojnosti, med drugim določitev območja izvajanja zaščitnega zakona, podajanje mnenj k zakonskim določilom, ki se tičejo slovenske manjšine, mnenje o razdelitvi sredstev, ustanovitvi manjšinskih šol itd. Paritetni odbor lahko določeno občino vključi v dvojezično ozemlje, če to zahteva najmanj 15 odstotkov prebivalcev ali tretjina občinskih svetovalcev (svetnikov), nato pa seznam z odlokom odobri predsednik republike.¹⁵ Zakon v svojih določbah govori o vseh pomembnih vprašanjih za slovensko

¹⁴ Ozbič, Zakon št. 38/2001 o zaščiti slovenske manjšine v Italiji, v: Bajc in drugi, Na oni strani meje, 2004, str. 296.

¹⁵ Prav tam, str. 300, 301.

manjšino – podrobnejši vsebinski opis je v drugem poglavju moje magistrske naloge. Leta 2007 je bil sprejet še deželni zakon FJK za slovensko manjšino, katerega namen je konkretizacija določil predhodne zakonodaje, predvsem zakona 38/2001, navodila za njihovo aplikacijo v praksi ter določitev zadev, ki so v prejšnjih zakonih manjkale. Zakon ureja področja institucionalne ureditve, rabe slovenskega jezika, področne ukrepe (kulturne, gospodarske, okoljske) ter finančne instrumente. Čeprav lahko še vedno trdimo, da je za slovensko manjšino najpomembnejši zakon 38/2001, saj je globalen, pa po mojem mnenju največ razumevanja do manjšinske stvarnosti kaže deželni zakon 26/2007. Podrobnejša vsebinska analiza zakona je v drugem poglavju naloge. V Avstriji je bil Zakon o narodnostih kot izvedbeni zakon 7. člena ADP sprejet leta 1976, pravkar pa se pripravlja nov zakon. Čeprav ga Avstrija pogosto razglaša za presežek in vzor manjšinskega varstva, pa gre le za poskus, kako manjšinsko problematiko prenesti iz mednarodne v notranjepravno sfero in se osvoboditi mednarodne odgovornosti. Po mnenju Boruta Bohteta za izvedbo 7. člena ADP poseben zakon ni bil potreben, saj so obveznosti, naložene v ADP, jasne in večinoma – po mnenju avstrijskega parlamenta in v skladu z avstrijsko doktrino – samoizvršljive. Avstrija je zakon sprejela kljub nasprotovanju manjšinskih organizacij in brez posvetovanja s pogodbenicami ADP. Sprejemu zakona je nasprotovala tudi Jugoslavija, a je Avstrija to označila kot vmešavanje v svoje notranje zadeve. Po Bohtetovem mnenju je raven manjšinskega varstva po ZNS veliko pod ravni ADP. Zakon se nikjer ne sklicuje na ADP in ne omenja obveznosti Avstrije do slovenske in hrvaške manjšine.¹⁶ Začetne določbe zakona so za manjšine vsebinsko zelo pozitivne. Omogočajo jim namreč tako kolektivno kot individualno stopnjo zaščite. Po tem zakonu so manjšine skupine avstrijskih državljanov, katerih materni jezik ni nemški in imajo svojo etnično pripadnost. Zakon vsakemu pripadniku manjšine zagotavlja obstoj, varstvo jezika in etnične pripadnosti oziroma izvora ter mu priznava svobodo, da svojo pripadnost tudi izrazi, zaradi česar ne bo trpel negativnih posledic. Pripadnosti manjšini ni treba dokazovati. A ta dikcija je bila značilna zgolj za načelne določbe zakona, pri vsebinskih določilih je bil zakon zelo restriktiven in je imel kup negativnih lastnosti. Manjšin ni navedel poimensko, ampak je govoril le

¹⁶ B. Bohte, Pravice manjšin in popis posebne vrste v Avstriji, 1976, str. 181–187.

na splošno o narodnostnih skupnostih. Za razliko od ADP (in tudi splošnega mednarodnega prava) je bil za postavitev dvojezičnih topografskih napisov določen kriterij 25 odstotkov prebivalstva, ki pripada manjšini (ustavno sodišče je leta 2001 ta prag znižalo na 10 odstotkov). Zakon je predpisoval ugotavljanje manjšine, identificiranje in nato določitev območja postavitve dvojezičnih krajevnih napisov. Enaki pogoji kot za dvojezične table so veljali tudi za urade, kjer bi jezik manjšine lahko bil tudi uradni jezik. Določitev območij in uradov je bila prepuščena vladnim uredbam. Zakon je tudi določal, da morajo biti vsi dokumenti, da postanejo uradno veljavni, prevedeni v nemški jezik.¹⁷ Nov zakon, ki je pravkar v proceduri, bi pomenil še poslabšanje položaja manjšin, zato mu te nasprotujejo. V novem besedilu bi bile omenjene tri manjšine: Slovenci na Koroškem, Hrvati na Gradiščanskem in Madžari, ostale skupnosti pa ne. Zunaj zaščitne zakonodaje bi torej ostali tudi Slovenci na Štajerskem. Nov zakon prinaša zelo restriktivne formulacije. Po novi ureditvi manjšine ne bi imele več statusa narodnih skupnosti, temveč bi bile degradirane na raven civilne družbe. Člane vladnih sosvetov, ki so edini sogovornik vlade, bi imenoval zvezni kancler in ne manjšine, ki jih sosveti predstavljajo. Vlada bi si torej sama izbrala svoje sogovornike. Novi zakon ne vsebuje nobenih določb tudi glede manjšinskega šolstva in medijev. Zelo restriktivne so tudi določbe o uradnem jeziku.

V madžarskem pravnem redu so manjšine definirane v Zakonu o pravicah narodnih in etničnih manjšin iz leta 1993 (imenovan tudi manjšinski zakon). Zakon ne razlikuje med narodnimi in etničnimi manjšinami. V njem so zapisani predvsem načini, kako udejanjiti pravice, ki jih je manjšinam dajala ustava. Ker je bila pred kratkim sprejeta nova madžarska ustava, so manjšine izrazile bojazen, da bo temu sledila sprememba manjšinske zakonodaje in poslabšanje njihovega položaja. Zakon manjšino definira kot »avtohtono etnično skupnost, ki na ozemlju Madžarske živi vsaj eno stoletje, je na ozemlju države v številčni manjšini, katere člani so madžarski državljani in jih od preostalega dela prebivalstva ločijo lasten jezik, kultura in izročilo, hkrati pa izpričujejo tako zavest o pripadnosti, ki je usmerjena v ohranitev jezika, kulture in izročila ter v izražanje in zaščito zgodovinsko izoblikovanih interesov skupnosti.«¹⁸ Zanimiva sta 2. in 4. člen, ki posebej določata, da imajo manjšine

¹⁷ A. Novak, Pravna zaščita slovenske manjšine v Avstriji, 2005, str. 157–160.

¹⁸ J. Kaltenbach, From Paper to Practice in Hungary, 2001, str. 176.

pravico do stikov z domovino, in prepovedujeta vsakršno politiko, ki bi spodbujala asimilacijo manjšine v večinski narod. Gre za formulaciji, ki navadno nista tako jasno izraženi.¹⁹ Zakon manjšinam zagotavlja tako individualno kot kolektivno zaščito. Posebno poglavje je posvečeno manjšinskim samoupravam. Določeni so pogoji in način za njihovo ustanovitev, njihove pristojnosti in pravice, status, pravice do stikov z drugimi organizacijami in društvi ter število članov glede na število prebivalstva. Zakon ureja tudi vsa druga relevantna področja. Na Hrvaškem pravice narodnih manjšin ureja ustavni zakon, ki je bil sprejet decembra 1991. Slovenci so v ustavnem zakonu omenjeni od sprememb leta 2000, kar je zanje v praksi pomembnejše kot omemba v ustavi. Ustavni zakon manjšinske pravice večinoma obravnava kot individualne pravice, manj pa kot kolektivno raven zaščite. Prevladuje negativni koncept zaščite manjšin, to pomeni, da država le sankcionira kršitve manjšinskih pravic, za razliko od pozitivnega koncepta, ki zahteva aktivno vlogo države.²⁰ V občinah, kjer manjšine predstavljajo več kot polovico prebivalstva, ima lahko manjšinski jezik tudi status uradnega jezika, a le če se občine same odločijo za to. 6. člen zakona državo obvezuje, da pripadnikom manjšin zagotovi uresničevanje pravice do šolanja. Če manjšina presega 8-odstotni delež prebivalstva v državi, ima pravico do svojega predstavništva v saboru, vladi in organih vrhovne sodne oblasti, ki je proporcionalno glede na njihov delež. Če je njihov delež manjši, imajo v skladu z Zakonom o volitvah v hrvaški državni sabor pravico izvoliti najmanj 5 in največ 8 poslancev v predstavniki dom sabora.²¹ Narodne manjšine imajo na lokalni ravni pravico do ustanovitve sveta za narodne manjšine, ki ima vlogo spodbujanja sodelovanja v javnem življenju in izražanja interesov. Zakon je na državni ravni določil še ustanovitev posebnega Sveta za narodne manjšine, ki skrbi za uresničevanje in varstvo pravic ter svoboščin narodnih manjšin. Lahko torej vidimo, da je pravna zaščita manjšin v Republiki Hrvaški dobra, primerljiva z mednarodnimi standardi. Teh pravic pa se lahko poslužujejo predvsem večje manjšine (npr. Srbi, Italijani), za slovensko manjšino (zaenkrat) niso uresničljive.

¹⁹ Prav tam.

²⁰ M. Žagar, Ali so Slovenci na Hrvaškem narodna manjšina: splošna terminološka vprašanja in pravna zaščita, v: Slovenci v Hrvaški, 1995, str. 343, 344.

²¹ Zakon o volitvah v Hrvaški državni sabor, Narodne novine, št. 145/2010.

Tabela 1: Manjšinske pravice, priznane v pravnih dokumentih po posameznih državah (v tabeli je prikazano pravno varstvo po črki zakona in ne pravice, ki se dejansko spoštujejo in uresničujejo).

PRAVICE/ DOLŽNOSTI	AVSTRIJA	ITALIJA	MADŽARSKA	HRVAŠKA
Slovenščina uradni jezik	DA	NE	? (uradnega jezika ne določa noben predpis)	DA*
Uporaba slov. v odnosih z oblastmi	DA (v občinah, ki jih priznava uredba)	DA	DA	DA
Uporaba slov. pred upravnimi organi	DA (v občinah, ki jih priznava uredba)	DA	DA	DA*
Uporaba slov. pred sodišči	DA (poslabšanje z novim zakonom)	DA	DA*	DA*
Uporaba slov. v parlamentu	NE	NE	DA*	NE
Uporaba slov. v občinskih izvoljenih telesih	DA (v občinah, ki jih priznava uredba)	DA (kjer dovolijo občinski statuti)	DA	DA*
Javni napisi v slovenščini	DA	DA	DA	DA*
Dvojezični topografski napisi	DA	DA	DA	DA*
Dvojezični osebni dokumenti	NE	DA	NE	NE
Dvojezični uradni obrazci	NE	DA	NE	DA*
Slovensko ali dvojezično šolstvo	DA	DA	DA	DA

Slovenski tisk	DA	DA	DA	DA
Slovenske radijske in tv oddaje	DA	DA	DA	DA
Financiranje organizacij	DA	DA	DA	DA
Zagotovljeno zastopstvo v parlamentu	NE	NE	NE	NE
Pravica do zastopanja pravic manjšine	DA	DA	DA	DA

* Čeprav je pravica pravno zagotovljena, ne obstaja niti minimalna možnost izvajanja.

5. Primerjava organiziranosti

5.1. Politična in kulturna organiziranost

Do leta 1918 je bila večina slovenskega etničnega prostora del vseslovenskega političnega dogajanja. Po koncu prve svetovne vojne in nastanku novih držav so se nove manjšine samoorganizirale ter začele boriti za svoj obstanek in pravice, a so kasneje nacistični režimi njihove organizacije prepovedali in manjšine poskušali asimilirati ali iztrebiti. Po koncu druge svetovne vojne so se manjšine morale začeti na novo organizirati. Najhitreje so svoje organizacije vzpostavile na Koroškem in Tržaškem, kmalu tudi na Goriškem. Na ostalih zamejskih območjih je bil ta proces precej počasnejši, življenjska moč manjšin je bila bistveno šibkejša. Na Koroškem je bil takoj po koncu vojne ustanovljen Pokrajinski odbor OF za slovensko Koroško kot najvišji upravni organ za slovensko in dvojezično ozemlje Koroške. Zaradi popolne podrejenosti komunistični Jugoslaviji del manjšine v tem krogu ni mogel in hotel delovati, zato je bil leta 1949 ustanovljen Narodni svet koroških Slovencev, ki je združeval demokratično-katoliški del manjšine. Kmalu zatem je bila v okviru OF za slovensko Koroško ustanovljena še Demokratična fronta delovnega ljudstva, ki se je kasneje preimenovala v Zvezo slovenskih organizacij in združuje levo usmerjeni del slovenske manjšine. Te razdeljenosti koroški Slovenci niso presegli do danes. Poleg odnosa do Jugoslavije in spre-

jemanja komunistične ideologije je bila temeljna razlika med njimi dilema, ali na volitvah nastopati samostojno ali v okviru vsedr-
žavnih strank. Opcija, zbrana okoli NSKS, ki zagovarja samostojno
politično nastopanje, pravi, da je boj za manjšine najučinkovitejši
znotraj jasno profiliranih manjšinskih strank. V zvezi z nastopa-
njem Slovencev na listah nacionalnih strank menijo, da jih te le
izkoriščajo, in sicer z namenom pridobiti slovenske glasove, njihova
dejanska moč pa je nato zelo omejena, ponavadi sploh ne kan-
didirajo na izvoljivih mestih. Krog, zbran okoli druge krovne orga-
nizacije, Zveze slovenskih organizacij, ki zagovarja včlanjevanje v
vseavstrijske stranke, na drugi strani trdi, da morajo Slovenci svoje
interese uveljavljati znotraj večinskih strank in si prizadevati, da bi
jim bile te programsko naklonjene ter da bi Slovence postavljale
na izvoljiva mesta. O samostojnih strankah menijo, da so zaradi
omejene volilne baze avtomatično porinjeni na obrobje in nimajo
realne politične moči.²² Ključna razlika med krovnicima organizaci-
jama je tudi v tem, da je idejna zasnova ZSO še vedno NOB, med-
tem ko se NSKS opira na širši zgodovinski okvir. NSKS uporablja
pojem »koroški Slovenci«, medtem ko je pri ZSO vse bolj v uporabi
pojem »dvojezični Korošci«. Poleg dveh tradicionalnih krovnic
organizacij je leta 2003 kot posledica spora znotraj NSKS nastala še
tretja organizacija, ki postopoma pridobiva status krovne organi-
zacije, to je Skupnost koroških Slovencev in Slovenk. Njen ustanov-
vitelj in predsednik je bivši predsednik NSKS Bernard Sadovnik.
SKS se želi predstaviti kot neideološka organizacija prihodnosti,
ki jo zanimata zgolj boj za pravice koroških Slovencev in krepitev
medkulturnega dialoga. Za razliko od NSKS in ZSO, ki sta glede
političnega nastopanja jasno profilirani, v SKS obstajata oba tabora.
Nekateri člani so aktivni v avstrijskih strankah, drugi pa sodelu-
jejo pri EL.²³ Podoben položaj je v Italiji. Kulturne organizacije, ki
so bile zveste Jugoslaviji, so leta 1954 ustanovile skupno organiza-
cijo, Slovensko kulturno gospodarsko zvezo, organizacije, ki niso
sprejemale komunistične ideologije, pa so se leta 1976 povezale v
Svet slovenskih organizacij. SSO je močnejša na Goriškem, kjer je
živelo kmečko prebivalstvo, SKGZ pa v Trstu, kjer je prevladovalo
delavstvo. Strukture SSO na Tržaškem so postavili predvsem po-
vojni begunci iz Jugoslavije, strukture SKGZ na Goriškem pa pri-
seljenci iz Trsta. Do osamosvojitve Slovenije je bila SSO v izrazito

²² B. Jesih, *Med narodom in politiko*, 2007, str. 28.

²³ <http://www.skupnost.at/kdo-smo/skupnost-sks/>, 1. 10. 2010.

deprivilegiranem položaju v primerjavi z SKGZ, ki jo je Jugoslavija denarno močno podpirala. SKGZ je zato obvladovala predvsem gospodarski vidik manjšine.²⁴ Kljub temu, da Jugoslavija demokratično usmerjenih krovnih organizacij ni podpirala, v Avstriji NSKS ni bil v tako podrejenem položaju, saj je večina koroških Slovencev katoliško usmerjena, zato je bila organizacija močno zasidrana in imela veliko podporo, medtem ko je v Italiji prevladujočo vlogo igrala SKGZ, ki je imela močno podporo na Tržaškem, kjer živi večina Slovencev v Italiji. Idejne razlike med SSO in SKGZ so primerljive s tistimi med NSKS in ZSO: SKGZ svoje temelje še vedno vidi v narodnoosvobodilnem boju, SSO pa poudarja svoje izvire v idejah demokracije in krščanskem izročilu, SSO zagovarja samostojno politično nastopanje, SKGZ pa vključevanje v italijanske levičarske stranke, SSO Slovenijo še vedno vidi kot »matično državo«, medtem ko v SKGZ o Sloveniji govorijo kot o »sosednji državi« in poudarjajo svoje italijansko državljanstvo ter pomen multikulturalizma. SKGZ je velik zagovornik vpisovanja italijanskih otrok v slovenske šole, saj prihodnost vidi v tem, da se tudi pripadniki večinskega naroda naučijo manjšinskega jezika, medtem ko SSO poudarja pomen ohranitve ravni poučevanja slovenščine v slovenskih šolah in zagovarja uvajanje slovenščine kot dodatnega predmeta tudi v italijanske šole. Podobno kot v Avstriji je tudi v Italiji prišlo do poskusa nastanka še tretje krovne organizacije, a ni bil uspešen. V 90. letih prejšnjega stoletja je Boris Gombač poskušal ustanoviti Slovensko kulturno gospodarsko skupnost, ki jo je želel nasloniti na desnosredinske politične stranke, a za idejo ni uspel pridobiti zaledja oziroma članstva. Od demokratizacije Slovenije dalje so se nenehno pojavljale pobude, da bi se tako v Italiji kot Avstriji obe krovni organizaciji združili. V Avstriji to idejo zagovarja NSKS, ZSO pa ji nasprotuje, v Italiji pa jo zagovarja SKGZ, nasprotuje pa ji SSO. Lahko torej opazimo, da vprašanje ni ideološko pogojeno, temveč v obeh primerih združitve zagovarja organizacija, ki ima številčnejše članstvo oziroma močnejšo strukturo. V primeru združitve bi primat znotraj skupne organizacije prevzela struja iz močnejšega tabora. Združitve bi vsekakor imela veliko pozitivnih posledic. Obe manjšini imata težave s tem, da ju medsebojni spori šibijo in se ne moreta poenotiti niti glede ključnih vprašanj za prihodnost manjšine. Vse to gre seveda

²⁴S. Pahor, Krovni organizaciji povezovalki Slovencev, Novi razgledi, št. 14, junij 2010, str. 9.

na roko državnih oblasti, ki ji je šibka in razdeljena manjšina v interesu, saj je zanjo veliko bolj ugoden sogovornik, poleg tega pa se lahko pri zahtevah po izboljšanju stanja izgovarja s tem, da niti manjšina ni enotna pri tem, kaj si želi. Enotna organizacija bi takšno stanje gotovo povsem spremenila ali vsaj bistveno izboljšala, saj bi moralo biti nastopanje navzven bolj enotno. Zakaj naj se organizaciji ne bi združili, nasprotnici združitve argumentirata s tem, da bi do skupne organizacije lahko prišlo, če bi se poenotili glede ključnih vprašanj o prihodnosti manjšine, v sedanji situaciji pa bi bilo tako združevanje izsiljeno in skupna organizacija ne bi mogla zaživeti, saj so razlike v stališčih med obema skupinama prevelike. Situacija, opisana za Italijo, velja za Tržaško in Goriško pokrajino, medtem ko je situacija v Videmski pokrajini specifična. Zaradi nizke narodne zavesti in močne asimilacije je razvoj slovenskih struktur tam potekal bistveno počasneje. Prvo društvo, ustanovljeno leta 1955, je bilo Kulturno društvo Ivan Trinko. Krovne organizacije so se v Videmsko pokrajino postopoma razširile iz Trsta in Gorice. Do osamosvojitve in demokratizacije Slovenije je imela tu absolutni primat SKGZ, ki si je lahko privoščila uslužbenke in vlagala denar v gospodarstvo. SSO se je resneje razvila šele po letu 1990 in je še danes v izrazito šibkejšem položaju. Vendar na tem območju ideološka ločitev organizacij ni tako izrazita, zaradi ogroženosti slovenstva obe delujeta povezovalno in s kadri, ki so na voljo. Ključno vlogo še vedno igrajo predvsem kulturna društva, krovni organizaciji predstavljata predvsem finančno in infrastrukturno zaledje. V Kanalski dolini je trenutno edino slovensko društvo Planika, ki je leta 1997 nastalo z združitvijo več društev, v Reziji slovenski značaj doline priznavata društvi Rozajanski dum in Val Resia, v Terski dolini deluje društvo Center za kulturne raziskave, v Karnajski dolini pa je edino društvo Kulturno društvo in zbor Naše vasi. Boljša je situacija v Nadiških dolinah, kjer deluje več slovenskih društev (najpomembnejša: Kulturno društvo Ivan Trinko v Čedadu, društvo Rečan v Grmeku, Beneško gledališče, Zavod za slovensko izobraževanje, planinsko društvo, upokojenško društvo ...). Čeprav so to primarno kulturna društva, zagotovo vsaj deloma nosijo tudi politično odgovornost. Še slabša kot v Videmski pokrajini je situacija glede slovenskih struktur na avstrijskem Štajerskem. Tudi na tem območju slovenske poselitve prevladujeta nizka narodna zavest in močna asimilacija, število Slovencev je v primerjavi z Videmsko pokrajino še precej manjše.

Edino slovensko društvo, ki tam deluje, je Kulturno društvo Člen 7 za avstrijsko Štajersko, ki je bilo ustanovljeno leta 1988, leta 1995 pa je pridobilo še svoje prostore. Krovne organizacije iz Koroške se tu niso razvile, temveč društvo Člen 7 Slovence na Štajerskem zastopa tako kulturno kot tudi politično.²⁵ Slovenci na Madžarskem so bili do leta 1990 skupaj z ostalimi južnoslovanskimi narodi povezani v Demokratično zvezo južnih Slovanov, ki je po demokratiзації države razpadla. Organiziranost Slovencev je bila v času komunističnega režima zelo omejena. Leta 1990 je bila ustanovljena Zveza Slovencev na Madžarskem, v katero se združujejo vsa slovenska društva, ki delujejo na Madžarskem. Eden pomembnejših projektov zveze je bila ustanovitev Slovenskega informacijskega in kulturnega centra v Monoštru (Slovenska hiša), ki je odprl vrata leta 1998. V Porabju trenutno deluje 16 slovenskih društev, ki so nosilci ljubiteljske kulture. Zveza Slovencev na Madžarskem, ki združuje kulturne komponente manjšine, velja za krovno organizacijo, poleg nje pa ima status krovne organizacije še Državna slovenska samouprava, ki politično predstavlja manjšino. Za upravno-politično delovanje manjšin na Madžarskem je država v zakonodaji predvidela manjšinske samouprave. Slovenci so organizirani v okviru lokalnih manjšinskih samouprav v vseh sedmih porabskih vaseh ter v Sombotelu, Budimpešti, Mosonmagyaróvaru in Szekesfehérváru. Te lokalne samouprave so povezane v državno slovensko samoupravo, ki ima sedež v Gornjem Seniku in predstavništvo v Budimpešti. Zaradi majhnosti manjšine kulturno in politično predstavništvo manjšine ni tako jasno ločeno, temveč obe organizaciji nastopata skupaj.²⁶ Slovenci na Hrvaškem so imeli do druge svetovne vojne že precej svojih društev, nato pa so bila prepovedana. V drugi Jugoslaviji politično ozračje narodnostnemu organiziranju ni bilo naklonjeno, saj se je štelo, da je bilo nacionalno vprašanje že rešeno z »avnojsko narodno enakopravnostjo«, ne glede na to, kje pripadniki posameznih narodnosti živijo.²⁷ Po demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije in Hrvaške je prišlo do nove pomladi društvenega življenja Slovencev na Hrvaškem. Danes na Hrvaškem deluje 16 slovenskih društev. Povezana

²⁵ B. Jaušovec, Štajerski Slovenci v Avstriji niso pomota, http://www.pavelhaus.at/upload/media/presse/101213_I_Vecer_Stajerski_Slovenci.pdf, 22. 6. 2011.

²⁶ Porabje, leto XX., št. 43, 28. 10. 2010, Jože Hirnok, Poročilo o 4-letnem delovanju Zveze Slovencev na Madžarskem 2006–2010, str. 3–4, 9–10.

²⁷ V. Kržišnik-Bukič, O narodnostnem in kulturnem samoorganiziranju Slovencev na Hrvaškem v 20. stoletju, v: Slovenci v Hrvaški, 1995, str. 146–162.

so v Zvezo slovenskih društev na Hrvaškem, ki je tudi nekakšno politično zastopstvo manjšine. Slovenska manjšina pravega političnega zastopstva ne premore – vse njeno delovanje je organizirano na društveni osnovi. Njene interese po svojih zmožnostih zastopa Zveza slovenskih društev na Hrvaškem. Nekaj časa je bilo pet slovenskih društev, ki delujejo v Istri, ločeno povezanih še v Unijo Slovencev županije istrske, a je ta kasneje zamrla. Ustavni zakon o pravicah narodnih manjšin daje manjšinam pravico do ustanovitve svetov za narodne manjšine, ki imajo vlogo spodbujanja sodelovanja v javnem življenju in izražanja interesov. Sveti so bili prvič izvoljeni leta 2003 (oziroma 2004 na ponovljenih volitvah), drugič 2007, tretjič pa 2011. Slovenska manjšina do sedaj še nikoli ni v celoti izrabila svojih pravic glede izvolitve svetov. Sveti slovenske narodne manjšine so bili izvoljeni na ravni županij, občin in mest. V županiji, kjer živi 100 Slovencev, imajo pravico do izvolitve svojega predstavnika v svet, v županijah, kjer jih je vsaj 200, pa lahko izvolijo svoj svet. Svet za slovensko narodno manjšino je član Sveta narodnih manjšin v RH, ki ima precejšen vpliv na manjšinsko politiko države in tudi deli finančna sredstva. Slovenski predstavnik v svetu je Darko Šonc, ki je tudi predsednik Zveze Slovencev na Hrvaškem, tako da se oba segmenta predstavništva manjšine prepletata.²⁸

Za politično participacijo v smislu nastopanja na splošnih volitvah so slovenske manjšine na Hrvaškem, Madžarskem in Štajerskem premajhne. Morda se kakšen Slovenec udeleži v splošnem političnem življenju, a pri tem gre za individualno nastopanje, ne pa za zastopstvo manjšine. Drugačna je situacija na Koroškem in v Italiji (predvsem na Tržaškem in Goriškem), kjer ima nastopanje manjšine na volitvah dolgo tradicijo, tako v okviru lastne stranke kot vsedržavnih strank. V Italiji demokratično-katoliško-liberalni del manjšine nastopa v stranki Slovenska skupnost, medtem ko se levo usmerjeni del manjšine vključuje v različne leve italijanske stranke. Pri tem je sicer nekoliko težje oceniti, koga šteti v »kvoto slovenskih predstavnikov«, saj nekateri na levosredinskih listah poudarjeno kandidirajo kot Slovenci, drugim pa to ni pomembno. Čeprav manjšina nima zagotovljenega zastopstva v parlamentu niti olajšanega vstopa v parlament, imajo Slovenci od leta 1963 dalje vedno svojega predstavnika v rimskem senatu ali parlamentu.

²⁸ http://vnm.rijeka.hr/Download/2011/05/20/Organiziranost_SLO_v_RH_-_2011_1.pdf, str. 1, 3–4, 11. 6. 2011.

Takrat je Komunistična partija Italije, po njenem razpadu pa njena uradna naslednica, ki je nastopala pod različnimi imeni (trenutno Demokratska stranka), vedno dala enemu Slovencu mesto v dovolj ugodnem okrožju, da je bil zagotovo izvoljen. Interes levih strank je, da na tak način pridobijo čim več slovenskih glasov, slovenski poslanec pa je seveda izvoljen tudi z italijanskimi glasovi. Slovenski poslanci in senatorji velikih uspehov niso imeli, kljub temu pa jim je nekatere stvari uspelo premakniti (predvsem glede šolstva). Težava je bila predvsem v tem, da so bili vedno izvoljeni na listi KPI, ki je bila ves čas opozicijska stranka. V letih 1999 in 2001, ko je vladala levosredinska koalicija, sta se tudi slovenska senatorja zelo zavzemala za sprejem obeh zaščitnih zakonov. To sta bila gotovo največja uspeha slovenskih predstavnikov v Rimu. V mandatu 1999–2004 so Slovenci v Italiji imeli tudi svojega evropskega poslanca – na listi Demokratične levice je kandidiral in bil izvoljen Mitja Voljčič. Ker je bil kot bivši novinar RAI prepoznavna javna osebnost, je prejel veliko število preferenčnih glasov tudi od italijanskih volivcev. V mandatu 2006–2008, ko je bil na listi koalicije Oljka izvoljen Miloš Budin, je postal tudi podtajnik na ministrstvu za trgovino. To je bil edini primer, ko sta funkciji evropskega poslanca in podtajnika zasedala Slovenca. Stranki Slovenska skupnost svojih predstavnikov v Rim ni uspelo nikoli izvoliti. Manjšina je premajhna, da bi lahko stranka sama izvolila svojega predstavnika, zato se je na državni ravni povezovala z drugimi vsedržavnimi strankami in skupaj z njimi nastopala na volitvah, a ohranjala svojo samostojnost. Stranki je uspelo doseči, da so se izvoljeni predstavniki na skupni listi zavezali, da bodo skrbeli tudi za slovensko manjšino. Na evropskih volitvah SSk zadnja leta s svojim kandidatom nastopa na listi Južnotirolske ljudske stranke. Možnosti za izvolitev sicer ni, a izvoljeni evropski poslanec, ki ga Južnotirolski ljudski stranki vedno uspe izvoliti, nato predstavlja tudi slovensko manjšino.²⁹ Svoje predstavnike v deželni parlamentu ima slovenska manjšina v Italiji že vse od prvih volitev dežele Furlanije-Juljske krajine leta 1964. SSk je vsak mandat izvolila enega deželnega poslanca, razen med letoma 1993 in 2003, ko je zaradi neugodnega volilnega sistema ostala brez njega. Eden ali več deželnih poslancev slovenske narodnosti je bilo vedno izvoljenih tudi na listah levih strank, največ KPI (v trenutnem mandatu se je

²⁹ E. Jazbar, 35 let Slovenske skupnosti na Goriškem, 2010, str. 199.

prvič zgodilo, da v deželni svet ni bil izvoljen Slovenec na listi KPI ali njene uradne naslednice). Tu se pojavlja tudi vprašanje, koga šteti med slovenske poslance, nekateri Slovenci se namreč niso imeli za del manjšine, nekateri pa so se kljub neznanju jezika imeli za Slovence. Največje volilne uspehe pa ima slovenska manjšina na lokalni ravni. SSK ima trenutno izvoljene župane v treh občinah – Števerjanu, Repentaboru in Dolini –, v preteklosti ji je svojega župana uspelo izvoliti tudi v občini Devin-Nabrežina.³⁰ Stranka ima trenutno izvoljenih 27 občinskih svetovalcev (svetnikov) v 10 občinah. Slovenski župani so bili vedno izvoljeni tudi na listah levosredinskih strank. Trenutno ima vseh pet podeželskih občin Tržaške pokrajine župana slovenske narodnosti. Številni Slovenci so vedno izvoljeni tudi v občinske svete in rajonske svete. Najtežja je izvolitev v mestna sveta občin Trst in Gorica. Slovenski predstavniki so praviloma izvoljeni tudi v pokrajinska sveta Goriške in Tržaške pokrajine. Na lokalni ravni nekaj Slovencev nastopa tudi na listah desnosredinskih strank. Situacija v Videmski pokrajini ni bila nikoli primerljiva s tisto v omenjenih pokrajinah. V povojnih letih je na lokalni in pokrajinski ravni krepko večino vedno imela krščanska demokracija, v kateri pa je prevladala italijanska nacionalistična struja. Ostale glasove so dobili socialisti in komunisti. Na njihovih listah je bilo izvoljenih tudi nekaj Slovencev, nekateri Slovenci so bili izvoljeni tudi na listi krščanskih demokratov. Vsi izvoljeni funkcionarji slovenskega rodu niso bili narodno zavedni in se niso vsi imeli za Slovence. Ker leve stranke na volitvah nikoli niso zmagale, so se predstavniki levega svetovnega nazora začeli organizirati v občinskih listah ter tako izvolili kar nekaj svojih županov in svetovalcev (npr. županja Bruna Doborl v Špetru – v njenem mandatu se je položaj slovenske manjšine precej izboljšal). V Videmski pokrajini na občinski ravni še danes prevladujejo predvsem občinske liste. Slovencev, ki bi se izpostavljali v okviru italijanskih strank ali SSK, nikoli ni bilo veliko. Volilni uspehi Slovencev na avstrijskem Koroškem so bili skromnejši. Na listi socialdemokratske stranke je bilo na južnem Koroškem v preteklosti izvoljenih kar nekaj občinskih odbornikov (svetnikov) in županov. Nekateri so se jasneje opredeljevali za Slovence, drugi pa ne. Večje število občinskih odbornikov je vedno izvolila tudi Enotna lista. Trenutno ima stranka 52 občinskih odbornikov v 23 občinah.³¹ Na

³⁰ Izvoljeni, <http://www.slovenskaskupnost.org/page/izvoljeni>, 8. 2. 2012.

³¹ Občinske volitve, <http://www.elnet.at/stranka/C30/>, 10. 2. 2012.

volitvah leta 2009 ji je prvič v zgodovini uspelo izvoliti tudi svojega župana – v Železni kapli je bil izvoljen Franc Jožef Smrtnik. EL si je vedno prizadevala priti tudi v koroški deželni zbor, a ji to zaradi zelo neugodnega volilnega sistema ni nikoli uspelo. Slovenska manjšina nima zagotovljenega ali olajšanega vstopa v deželni ali zvezni parlament. Največji uspeh za EL je bila gotovo dvakratna izvolitev svojega poslanca v zvezni parlament na Dunaju. V mandatu 1986–1990 je bil na skupni listi EL in Zelenih izvoljen Karel Smolle, ki je mandat ponovil še v letih 1998–99, ko je EL nastopila skupaj z Liberalnim forumom. V zvezni parlament ni bil nikoli izvoljen Slovenec na listi nacionalne stranke (največ Slovencev je vključenih v socialdemokratsko stranko, nekaj pa tudi v Zelene in druge stranke). Leta 1970 je bil Hanzi Ogris izvoljen v deželni parlament, in sicer na listi SPO.³² Slovenci so politično bolj aktivni in izpostavljeni v Rožu in Podjuni, v Zilji je situacija za manjšino slabša. Izmed vseh volitev imajo Slovenci na Koroškem brez dvoma največje uspehe pri volitvah v Kmetijsko zbornico. Slovenski kmetje nastopajo z imenom Skupnost južnokoroških kmetov. Na volitvah leta 1951 so Slovenci osvojili dva mandata, na vseh naslednjih volitvah do leta 1986 pa en mandat. Leta 1986 je listi uspelo izvoliti dva predstavnika. Na vseh naslednjih volitvah je skupnost obdržala dva mandata, na volitvah 2011 pa je dosegla velik uspeh, saj je v Kmetijsko zbornico izvolila tri predstavnike.³³

Na območjih, kjer manjšina nima jasnega političnega zastopstva (Hrvaška, Porabje, Štajerska, delno tudi Videmska pokrajina) in imajo kulturna društva tudi politično reprezentativno vlogo, je prepletenost med kulturo in politiko v manjšinski skupnosti še toliko bolj izrazita. Na avstrijskem Štajerskem je edino slovensko društvo Člen 7, ki pripravlja različne prireditve in razstave, enkrat letno izdaja svoje glasilo Signal (izdaja tudi knjige), v Pavlovi hiši pa je stalna razstava o štajerskih Slovencih. Društvo deluje popolnoma dvojezično.³⁴ V Porabju deluje 16 slovenskih društev, ki gojijo ljubiteljsko kulturo – petje, folkloro in gledališče. Pri vseh kulturnih dejavnostih se trudijo ohranjati in negovati predvsem narečje, udejstvovanje v knjižni slovenščini igra bistveno manj

³² B. Jesih, *Med narodom in politiko*, 2007, str. 141.

³³ Edina zmagovalka na volitvah je SJK, <http://volksgruppen.orf.at/slovenci/novice/stories/156170/>, 5. 3. 2012.

³⁴ V. Gotthardt, *Kaj vemo o štajerskih Slovencih*, Slovenci na Štajerskem, Nedelja, december 2010, str. 2.

pomembno vlogo.³⁵ Društva so povezana v Zvezo Slovencev na Madžarskem. Na Hrvaškem deluje 16 slovenskih društev, sem štejemo tako društva avtohtonih naseljencev kot priseljencev iz Slovenije, pri čemer je obe kategoriji Slovencev zelo težko ločiti. Poleg kulturnih dejavnosti (pevske zbori, dramske skupine, plesne in folklorne skupine, literarne skupine in knjižnice) društva skrbijo tudi za dopolnilni pouk oziroma tečaje slovenskega jezika. Večina društev izdaja svoja glasila. Povezana so v Zvezo slovenskih društev na Hrvaškem.³⁶ Na Koroškem in v Italiji sta kulturno in politično udejstvovanje manjšine jasneje ločena. Na Koroškem delujeta dve krovni kulturni organizaciji, ki povezujeta različna društva – Krščanska kulturna zveza in Slovenska prosvetna zveza. Ločenost kulturnih organizacij je ostanek ideološke nekompatibilnosti v preteklosti, danes organizaciji sodelujeta. Vse več društev se odloča za članstvo v obeh organizacijah. KKZ ključen poudarek daje čvrsti kulturni dejavnosti med Slovenci in goji predvsem tradicionalno kulturo, SPZ pa bolj poudarja sodelovanje med obema narodnostima ter podpira sodobno kulturo. Obe organizaciji sta pravno organizirani kot društvi, a njun položaj glede na politični krovni organizaciji je drugačen. SPZ je članica ZSO, KKZ pa deluje popolnoma ločeno od NSKS in formalno med njima ni nobene povezave, izhajata le iz enakih idejnih temeljev.³⁷ Na Tržaškem in Goriškem je situacija nekoliko drugačna. Kulturna društva so povezana le v zveze, ki ne opravljajo tako obsežne funkcije kot krovne kulturne organizacije na Koroškem. Zveze so bile ustanovne članice obeh krovnih političnih organizacij. Na levem svetovnonazorskem polu organizirane kulturne dejavnosti Slovencev v Italiji povezuje Zveza slovenskih kulturnih društev. Demokratično-konservativno usmerjena opcija ni razvila enotne zveze, ampak so se društva na Tržaškem povezala v Slovensko prosveto, društva na Goriškem pa v Zvezo slovenske katoliške prosvete. V Videmski pokrajini je večina društev vključena v Zvezo slovenskih kulturnih društev.³⁸

³⁵ F. Just, Besede iz Porabja, besede za Porabje, 2003, str. 130, 185, in Just, Porabje, 2009, str. 32–33.

³⁶ http://slovenci.hr/si_ZVEZA/, 6. 6. 2011.

³⁷ T. Lesjak Klun, Dr. Janko Zerzer in koroška slovenska kultura v preteklega pol stoletja, Novi razgledi, št. 17–18, oktober 2010, str. 12.

³⁸ Tomšič, Delovanje Zveze slovenskih kulturnih društev, Novi razgledi, št. 13, maj 2010, str. 13.

5.2. Manjšinsko šolstvo

Manjšinsko šolstvo za slovensko manjšino je po državah zelo različno organizirano. Na Goriškem in Tržaškem delujejo šole v slovenskem jeziku, kjer je italijanščina le en učni predmet. Te šole so zaščitene tudi z mednarodnimi pogodbami. Slovensko šolstvo deluje na vseh stopnjah – vrtcih, osnovnih šolah, nižjih srednjih šolah in licejih. Nov izziv zadnjih let je, da se v slovenske šole vpijuje vse več otrok iz italijanskih družin. Posledica tega je, da raven slovenščine v šolah zelo pada. Nekateri predstavniki manjšine to vidijo kot zelo veliko težavo, drugim pa se to ne zdi problematično. Trenutno slovenske šole na vseh stopnjah obiskuje okoli 3.600 otrok.³⁹ V Videmski pokrajini slovenskih šol ni, ampak deluje zgolj ena dvojezična šola, in sicer v Špetru, vse ostale šole so italijanske. Šola je bila ustanovljena kot zaseben zavod, s sprejemom zaščitnega zakona leta 2001 pa je bila podržavljena. Šola je bila ustanovljena leta 1984, ko je začel delovati dvojezični vrtec, tri leta kasneje pa je začela delovati še osnovna šola. S šolskim letom 2007/2008 so odprli tudi dvojezično nižjo srednjo šolo. Danes dvojezično šolo v Špetru obiskuje kar polovica vseh otrok iz Nadiških dolin.⁴⁰ Pred kratkim sta se pojavili pobudi, da bi dvojezični šoli odprli tudi v Bardu v Terski dolini in v Tipani v Karnajski dolini. V Rezi-ji šolanje poteka izključno v italijanskem jeziku, letno imajo le 7 ur, namenjenih učenju lokalnega narečja. Zaradi majhnega števila otrok šoli grozi zaprtje, ohranila bi se lahko le, če bi bila zaščitena kot manjšinska šola, a občinske oblasti temu nasprotujejo, saj bi to pomenilo uvedbo slovenščine v šolski program, kar pa zanje ni sprejemljivo. V Kanalski dolini, kjer trenutno ponujajo le učenje slovenščine kot tujega jezika oziroma jezika sosedov eno oziroma dve uri tedensko, se je pojavila pobuda, da bi ustanovili trojezično italijansko-slovensko-nemško šolo.⁴¹ V Avstriji je situacija drugačna kot v Italiji. Tam ni ljudskih šol z izključno slovenskim učnim jezikom, ampak obstajajo dvojezične šole. Deželna vlada je leta 1945 sprejela Uredbo o obveznem dvojezičnem osnovnošolskem pouku na južnem Koroškem, ki je določala ozemlje, na katerem naj bi bile vse šole dvojezične. Predvidevala je uvedbo obveznega dvo-

³⁹ D. Kern, Slovenski jezik v vzgojno-izobraževalnih ustanovah v manjšinskem prostoru, Obdobja, št. 28, 2009, str. 193.

⁴⁰ J. Namor, Evropski projekt jezik, Novi razgledi, št. 11, marec 2010, str. 12.

⁴¹ V Kanalski dolini bi radi trojezično šolo, http://www.primorski.it/stories/alpejadran/187693_v_kanalski_dolini_bi_radi_trojezino_olo/, 3. 7. 2011.

jezičnega osnovnošolskega pouka v 62 občinah, v katerih je leta 1955 delovalo 108 šol. Učenci obeh narodnosti naj bi se učili obeh jezikov dežele. Uredba je bila dokončno protizakonito ukinjena s šolskim letom 1958/59 – od takrat morajo starši otroke k dvojezičnemu pouku posebej prijaviti.⁴² V letošnjem šolskem letu na območju veljavnosti zakona o dvojezičnem šolstvu na avstrijskem Koroškem deluje 74 ljudskih šol, dve pa še v Celovcu, ki je izven dvojezičnega ozemlja. Skupaj je k dvojezičnemu pouku prijavljenih 2.630 otrok (več kot 40 odstotkov vseh otrok).⁴³ Po končani ljudski šoli se lahko učenci odločijo za štiriletno glavno šolo ali gimnazijo. Tu se slovenščina največkrat povsem umakne, saj zakon predvideva kot dvojezična samo prva štiri leta, nato pa učni jezik postane izključno nemščina. Učenci se lahko prijavijo k slovenskemu jeziku kot dodatnemu obveznemu predmetu, kot alternativnemu obveznemu predmetu ali izbirnemu predmetu. Slovenski pouk na tej stopnji v letošnjem šolskem letu obiskuje 438 učenk in učencev na 15 glavnih šolah.⁴⁴ Izjema na tej stopnji šolanja je nižja stopnja na Zvezni realni gimnaziji za Slovence v Celovcu, kjer je slovenščina (edini) učni jezik pri vseh predmetih. Slovenska gimnazija je bila ustanovljena leta 1957 in tam pouk poteka izključno v slovenskem jeziku, nemščina je le učni predmet. Poleg nižje stopnje obstaja še program realne gimnazije. Poleg ZRG delujeta še dve šoli s slovenskim oziroma dvojezičnim poukom – dvojezična trgovska akademija v Celovcu in Višja šola za gospodarske poklice v Št. Petru, kjer je učni jezik pretežno slovenščina.⁴⁵ Vse tri šole v letošnjem šolskem letu obiskuje 800 otrok.⁴⁶ Tudi na Koroškem je enak trend kot v Italiji, na dvojezične šole se vpisuje vse več otrok iz nemških družin, zato raven pouka slovenščine zelo pada. Na avstrijskem Štajerskem slovenskih ali dvojezičnih šol ni, slovenščina je kot izbirni obvezni predmet za zdaj ponujena le na treh šolah – na Glavni in realni šoli v Arnežu, na Glavni šoli v Ehrenhausnu ter na Višji poljedelski in gozdarski šoli v Brucku ob Muri. Drugod, na preostalih 18 šolah, je slovenščina izbirni predmet. Slovenščine se torej učenci ne učijo kot maternega jezika, ampak kot tujega jezika

⁴² M. in V. Klemenčič, Prizadevanja koroških Slovencev za narodnostni obstoj po drugi svetovni vojni, 2007, str. 61–64.

⁴³ Številke, Nedelja, št. 44, 28. 10. 2012, str. 2, 3.

⁴⁴ Prav tam.

⁴⁵ D. Kern, Slovenski jezik v vzgojno-izobraževalnih ustanovah v manjšinskem prostoru, Obdobja, št. 28, 2009.

⁴⁶ Številke, Nedelja, št. 44, 28. 10. 2012, str. 2, 3.

oziroma jezika sosedov. S šolskim letom 2011/12 so slovenščino kot izbirni predmet začeli poučevati tudi na eni izmed ljudskih šol v Gradcu.⁴⁷ Tudi v Porabju je pouk slovenščine skromen. Na vseh šolah, kjer se poučuje slovenščina, šolski sistem ni enak. Osnovna šola Istvana Szechenyija v Monoštru, ki je bila ob svojem odprtju leta 1989 zamišljena kot centralna narodnostna šola, od šolskega leta 2006/07 ni bila več narodnostna šola, ampak je poučevala slovenščino le fakultativno, eno do dve uri tedensko. Prav tako je fakultativni pouk slovenščine eno do dve uri tedensko potekal na Osnovni šoli Aranyja Jánosa v Monoštru. V šolskem letu 2009/10 so uvedli narodnostni pouk slovenščine – 5 ur tedensko (vsi drugi predmeti se poučujejo samo v madžarščini) od 1. razreda. V osnovni šoli v Števanovcih se slovenščina poučuje kot razširjeni predmet, to pomeni 5 ur slovenščine tedensko in pri 35 odstotkih predmetov delni dvojezični pouk. Tudi ta šola je v šolskem letu 2007/08 uvedla dvojezični pouk v 1. razredu in ga bo postopno uvajala v višje razrede. Osnovna šola v Gornjem Seniku pa je od šolskega leta 2005/06 naprej dvojezična, torej poleg 5 ur slovenščine tedensko tudi ostali predmeti potekajo delno dvojezično (dominanten jezik je še vedno madžarščina). Pouk slovenščine na navedenih šolah obiskuje približno 150 učencev (na števanovski in gornjeseniški šoli vsi učenci, na monoštrskih pa 10 odstotkov), in še to približno 60 učencev le fakultativno. Na monoštrski gimnaziji Mihaiya Vorosmartija in srednji šoli Bele III. obstaja možnost učenja slovenščine kot tujega jezika, z možnostjo opravljanja mature. V Porabju je pet vrtcev, ki jih obiskujejo otroci slovenske narodnosti – Gornji Senik, Dolnji Senik, Sakalovci, Števanovci in Monošter (vrtec v Monoštru sicer nima statusa narodnostnega vrtca, a tam kljub temu obstaja možnost učenja slovenščine).⁴⁸ Na Hrvaškem je slovenščina le izbirni predmet. Na OŠ Pečine na Reki je v letih 2006–09 potekal izbirni pouk slovenščine, od šolskega leta 2009/10 pa poteka redni pouk slovenskega jezika kot izbirnega predmeta (pouk poteka v hrvaščini, a obstaja še izbirni predmet slovenskega jezika, kulture in zgodovine), in sicer 5 ur tedensko, z vsebinami slovenskega jezika, kulture, glasbe, umetnosti in narave. V treh skupinah ga je v šolskem letu 2010/11 obiskovalo 32

⁴⁷ B. Jaušovec, Štajerski Slovenci v Avstriji niso pomota, http://www.pavelhaus.at/upload/media/presse/101213_I_Vecer_Stajerski_Slovenci.pdf, 22. 6. 2011.

⁴⁸ V. Perger, Model narodnostnega šolstva Slovencev na Madžarskem, *Uporabno jezikoslovje*, 2011, str. 3, 4.

otrok. Na srednješolski ravni učenje slovenščine do nedavnega ni bilo mogoče, se pa pojavljajo začetne pobude v mestih Reka in Opatija, tako da bo morda prišlo do sprememb. V decembru pa se je pouk slovenščine kot izbirnega jezika že začel na Drugi varaždinski gimnaziji. Predmet obiskuje 77 dijakov. S šolskim letom 2011/12 so na Reki odprli tudi prvi dvojezični hrvaško-slovenski vrtec. Ker do pred kratkim učenje slovenščine v okviru hrvaških šol ni bilo mogoče, je Slovenija razvila sobotni dopolnilni pouk slovenščine, kot je organiziran po zdomskih skupnostih po Evropi. Poučujeta dve učiteljici, in sicer v krajih Buzet, Čabar, Lovran, Reka, Pulj, Split in Dubrovnik.⁴⁹

5.3. Manjšinski mediji

Slovinci na Hrvaškem svojih medijev nimajo, obstaja le radijska oddaja, ki jo pripravlja društvo Triglav iz Splita in jo predvajajo na plačljivi lokalni radijski postaji. Društva izdajajo svoja glasila in biltene.⁵⁰ Slovenskih založb na Hrvaškem ni. Na Madžarskem Slovenci izdajajo tedenski časopis Porabje, ki je pisan delno v narečju, delno v knjižni slovenščini. V slovenščini oddaja tudi radijska postaja Monošter. Do nedavnega so slovenski program predvajali 8 ur tedensko – eno uro med delavniki (od 16. do 17. ure) in dve uri ob nedeljah (od 12. do 14. ure). Pred kratkim pa je bilo število ur povečano na 4 ure dnevno, saj je to najmanj, da ima postaja status manjšinskega radia. A kljub daljšemu programu so sredstva (in posledično tudi število zaposlenih) ostala enaka, zato se je radijska postaja znašla v precejšnji krizi. Rešitve še niso našli. Od leta 1992 v maternem jeziku obvešča in krepi narodno zavest tudi televizijska oddaja Slovenski utrinki, ki nastaja v okviru TV Budimpešta v studiu v Sombotelu. Oddaja je na sporedu dvakrat mesečno in traja 25 minut, a je bila leta 2011 zelo okrnjena, saj je Madžarska močno zmanjšala sredstva, namenjena njenemu ustvarjanju. Tako so aktualni prispevki na sporedu le še prvih 10 minut, nato pa predvajajo posnetke iz arhiva. V okviru projekta Mura – Raba TV je od letošnjega leta na monoštrski kabelski televiziji na sporedu tedenska oddaja Vpogled/Bepillando, ki govori o dogajanju na obmejnem območju. Časopis Porabje najdemo tudi na svetovnem

⁴⁹ http://www.zrss.si/slovenscina/hrv/gradiva/GRA_Dopolnilni_pouk_slovenscine_13feb09.pdf, 15. 4. 2011.

⁵⁰ K. Pajnič, *Struktura in položaj Slovencev na Hrvaškem*, 2006, str. 229.

spletu, drugi spletni mediji pa niso razviti. Osrednjo vlogo pri založništvu slovenskih knjig ima Zveza Slovencev na Madžarskem. Letno izdajo nekaj knjig, poleg tega pa še Porabski koledar. Izdane publikacije prejme vsaka slovenska družina na Madžarskem kot knjižni dar ob koncu leta.⁵¹ Na Štajerskem izdajajo le eno glasilo, imenovano Signal, ki je popolnoma dvojezično, in sicer enkrat letno. Na Koroškem izhajata dva dnevna časopisa, in to izključno v slovenščini: Nedelja, cerkveni časopis krške škofije, in Novice, skupni časopis NSKS in ZSO. Od leta 1989 imajo Slovenci polurno tedensko televizijsko oddajo »Dober dan, Koroška«, ki jo v ponovitvi predvajajo tudi na TV Slovenija. Do lanskega leta je bila namenjena zgolj koroškim Slovincem, sedaj pa je vidna tudi na Štajerskem in naj bi vsebovala tudi prispevke o tamkajšnji slovenski skupnosti. Zaradi oddaljenosti se pri tem zatika, o štajerskih Slovincih je približno en prispevek na mesec. Radijsko frekvenco za slovensko manjšino ima radio Agora. Osem ur dnevno na njegovi frekvenci v slovenščini oddaja öRF, ostalo pa oddajajo sami, delno v slovenščini, delno pa v nemščini in jeziki priseljencev.⁵² Na Koroškem delujejo tudi tri slovenske založbe: Mohorjeva Celovec, Drava in Wieser. Vse poleg slovenskih knjig izdajajo tudi nemške. V Italiji izhaja dnevni časopis Primorski dnevnik, poleg njega pa še več tednikov. Najbolj razširjeni so Novi glas, ki izhaja v Gorici, ter Dom in Novi Matajur, ki izhajata v Benečiji. Zanimivo je, da Dom in Novi Matajur izhajata delno v slovenščini, delno pa v italijanščini. Slovenski prispevki so le v manjšem delu v knjižni slovenščini, temveč večinoma v beneških narečjih. Ker ni bilo slovenskih šol in tesnejših povezav s Slovenijo, namreč veliko ljudi pozna le narečje. (Kljub temu, da je podobna situacija tudi na Koroškem, pa tam oba časopisa izhajata izključno v knjižni slovenščini in ni nobenih prispevkov v narečju.) Izhaja tudi nekaj mesečnih časopisov in revij (npr. Mladika, Pastirček ...). Več društev izdaja tudi svoja glasila (npr. glasilo Naš glas, ki ga izdaja društvo Rozajanski dum). Slabše razviti kot tiskani mediji so radijski in televizijski programi. Slovenci v Italiji imajo svoj radijski program, in sicer radio Trst A, ki oddaja v slovenskem jeziku vsak dan od 7. ure zjutraj do 19.30, razen ob nedeljah, ko se program začne ob 8. uri. Posveča

⁵¹ Porabje, leto XX., št. 43, 28. 10. 2010, Jože Hirnok, Poročilo o 4-letnem delovanju Zveze Slovencev na Madžarskem 2006–2010, str. 9.

⁵² Radio AGORA dobil frekvenco, <http://volksgruppen.orf.at/sloveni/novice/stories/146524/>, 5. 7. 2011.

se predvsem Slovincem v Tržaški in Goriški pokrajini, kjer je tudi najbolj poslušan. Že trideset let vsako soboto predvaja oddajo, namenjeno Slovincem v Videmski pokrajini, ki je v njihovem narečju. Poleg tega vsako soboto predvaja tudi oddajo Te Rozajanski glas, ki jo pripravljajo Rezijani v svojem narečju. Enkrat tedensko, ob sobotah, je od leta 2008 dalje oddaja za Slovence iz Videmske pokrajine Okno v Benečijo tudi na cerkvenem radiu Spazio 103. Še veliko slabša pa je situacija pri televizijskih programih. V slovenščini oddaja samo RAI Trst, ki dnevno predvaja 25-minutno slovensko informativno oddajo in 25 minut dnevnika TV Slovenija. Občasno je v slovenščini tudi kakšna dokumentarna oddaja, drugih slovenskih programov pa ni. RAI Trst se večinoma ukvarja z območjem Trsta, nekoliko tudi Gorice, z Videmsko pokrajino pa bistveno manj, zato ga tam spremlja manj ljudi.⁵³ V zamejstvu deluje še zasebna televizija TV Mare, katere nastanek je bil rezultat entuziazma posameznikov, a se nenehno bori s pomanjkanjem denarja in programa, zato nikoli ni prav zaživela. Zelo slabo izkoriščena možnost pa je gotovo svetovni splet. V Italiji deluje več slovenskih založb. Najpomembnejše tri so: Goriška Mohorjeva, Mladika in Založništvo tržaškega tiska, ki so v domeni različnih ideoloških struj manjšine. Poleg tega obstaja še več manjših založb (npr. Novi Matajur, Zavod Most).⁵⁴

5.4. Znanstvene ustanove

Slovinci na Hrvaškem, Madžarskem in Štajerskem nimajo svojih znanstvenih ustanov. Na Koroškem pa delujeta dva znanstvena inštituta: Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik, ki se ukvarja z etnološkimi raziskavami, in Slovenski znanstveni inštitut, kjer preučujejo polpreteklo zgodovino in trenutno politično realnost. Tudi v Italiji delujeta dva inštituta: v Trstu Slovenski znanstveni inštitut SLORI, ki opravlja najrazličnejše raziskave o položaju manjšine, največ na področju šolstva, v Špetru pa Inštitut za slovensko kulturo, ki pa se ne ukvarja z znanstvenim raziskovanjem, ampak je njegov namen promocija slovenskega jezika in kulture.

⁵³ B. Brezigar, *Pravno stanje zaščite slovenske manjšine v Italiji*, 2010, str. 4.

⁵⁴ Knjižna bera slovenskih založb iz Italije v Ljubljani, http://www.primorski.it/stories/alpejadran/162614_knjina_bera_slovenskih_zalob_iz_italije_v_ljubljani/, 5. 7. 2011.

5.5. Versko življenje

Slovenščina v cerkvah je izmed vseh zamejskih območij najbolj prisotna v Italiji. Slovenski duhovniki pri slovenski manjšini na Tržaškem in Goriškem še vedno igrajo izredno pomembno narodnostno vlogo. Maše in številne druge verske aktivnosti znotraj far potekajo izključno v slovenščini. V Goriški pokrajini deluje sedem slovenskih duhovnikov, v Tržaški pa 14. Iz župnije Rojan slovensko mašo vsako nedeljo prenaša radio Trst A. Dvojezičnim bogoslužjem se izogibajo, pogosteje imajo po potrebi ločeni slovensko in italijansko mašo. V Videmski pokrajini je situacija povsem drugačna. Slovenske maše so zgolj še v dveh farah (Matajur in Dreka), v Kanalski dolini v Ukvah, Žabnicah in Svetih Višarjah pa maše potekajo večjezično, deloma tudi v slovenščini. Povsod drugod so maše v italijanščini, od naklonjenosti duhovnikov je odvisno, ali dopuščajo ljudsko petje in berila tudi v lokalnih slovenskih narečjih. Na avstrijskem Koroškem je slovenščina danes prisotna še v 69 farah. Maše izključno v slovenščini so le še v farah Sele in Obirsko ter v slovenski župniji sv. Cirila in Metoda v Celovcu, drugod pa so maše dvojezične. Največ dvojezičnih far je v Podjuni, na Zilji pa jih je le še nekaj. Kakšen bo delež slovenščine, je odvisno predvsem od duhovnikov. Splošni trend je, da se slovenščina umika nemščini. Verouk v Avstriji ne poteka v okviru župnij, ampak šol. V kakšnem jeziku je torej verouk v šoli, je odvisno od statusa šole. V farah potekajo priprave na birmo, kjer pa duhovniki jezik prilagodijo otrokom. Tudi druge aktivnosti v okviru župnij (romanja, duhovne obnove, oznanila) so odvisne predvsem od jezikovne strukture udeležencev. Krška škofija Slovincem omogoča lastne strukture vseh pomembnih organov – Slovenski dušnopastirski urad, Referat za družine, Katoliška mladina, Katoliška prosveta, Katoliška akcija itd., kar je za obstoj slovenščine zelo pomembno. Na avstrijskem Štajerskem so danes slovenske maše le še v Gradcu, iz Slovenije hodi maševat p. Jože Lampret iz Ptuja, do leta 2006 pa so v Gradcu delovali slovenski minoriti. V Porabju je do leta 2010 deloval slovenski duhovnik, tako da so bile maše in druge aktivnosti dvojezične, delno v porabskem slovenskem narečju, delno pa v madžarščini. Leta 2010 je bil slovenski duhovnik premeščen in v župnije, kjer živijo tudi Slovenci, je prišel madžarski duhovnik. Madžarski župnik sicer do slovenščine in narečja ni odklonilen, a ima na žalost zelo skromno znanje jezika. Maše so tako v ma-

džarščini, le še kakšno pesem zapojejo v porabskem narečju. Tudi verouk in druge aktivnosti potekajo izključno le še v madžarščini. Kasneje je sicer prišlo do dogovora, da prihaja enkrat mesečno v Porabje maševat duhovnik iz Slovenije, a to zagotovo ne more biti nadomestilo za slovenskega duhovnika. Na Hrvaškem slovenskih duhovnikov nikoli niso imeli, le v Zagreb hodi dvakrat mesečno maševat duhovnik iz Slovenije, in sicer iz Šentjerneja.

5.6. Ekonomski položaj

Najpomembnejši samostojni slovenski strukturi na Koroškem sta Mohorjeva družba s približno 60 zaposlenimi in zelo razvejano dejavnostjo (založba, tiskarna, vzgoja ...) in Zveza bank (do leta 1996 Zveza slovenskih zadrug) s približno 280 zaposlenimi. V njej je združenih sedem posojilnic s številnimi podružnicami, zadruge ter pravne in fizične osebe. Zveza bank tvori samostojen del avstrijskega Raiffeisnovega sistema. To sta ekonomsko zelo pomembni organizaciji, ki imata tudi zelo dolgo tradicijo (160 oziroma 120 let) in sta ponos koroških Slovencev. Krovno gospodarsko združenje slovenske narodne skupnosti je Slovenska gospodarska zveza, ki je bila ustanovljena leta 1989 in ima okoli 200 članov.⁵⁵ Na Štajerskem Slovenci svojih ekonomskih struktur nimajo. Po drugi svetovni vojni je Jugoslavija gospodarstvo Slovencev v Italiji močno podpirala, a izključno po ideološkem ključu. Slovenci, ki so bili naklonjeni komunistični Jugoslaviji, so lahko razvili močne lastne gospodarske strukture, lastna gospodarska pobuda pa je obstajala tudi med demokršćansko usmerjenimi pripadniki slovenske manjšine. Tem je, kljub temu, da niso imeli podpore matične domovine, uspelo zgraditi svojo gospodarsko zasnovo. Leta 1946 je bilo v Trstu ustanovljeno Slovensko deželno gospodarsko združenje, ki je leta 1978 delovanje razširilo na Goriško, leta 1986 pa še na Videmsko. Deluje še danes in ima sedeže v Trstu, Gorici in Čedadu, podružnici pa v obrtnih conah v Dolini in Zgoniku. Leta 1950 je bila ustanovljena Kmečka zveza, ki prav tako deluje še danes, in to v celotni deželi. Kmetijska dejavnost je za Slovence v Italiji zelo pomembna, predvsem na Krasu. Po osamosvojitvi Slovenije so manjšino močno prizadeli propad Tržaške kreditne banke in pretresi v Kmečki banki. To je hudo prizadelo veliko podjetij v slovenski lasti, zaradi česar se je slovensko gospodarstvo v Italiji zelo

⁵⁵ K. Hren, *Gospodarstvo in koroški Slovenci*, Novi razgledi, št. 17–18, oktober 2010, str. 22.

ošibilo. Danes v italijanskem zamejstvu delujeta Zadružna kraška banka na Tržaškem ter Zadružna banka Doberdob in Sovodnje na Goriškem. Pomemben dejavnik slovenskega gospodarstva v Italiji je finančna delniška družba KB1909, ki povezuje kakih 30 podjetij.⁵⁶ Videmsko pokrajino pesti večja ekonomska nerazvitost nasploh, slovenska manjšina pa tudi nima svojih gospodarskih struktur, ki bi pomagale pri ohranjanju in razvoju manjšine. Za razliko od Tržaške in Goriške je tudi izobrazbena struktura pripadnikov manjšine bistveno slabša. Vsa območja pestijo odmaknjenost, hribovitost in povečini slabe prometne povezave. Zato je bilo to območje tradicionalnega izseljevanja, kar je regijo še dodatno osiromašilo. Zaradi vseh teh dejavnikov ti kraji niso zanimivi za nov kapital. Vse doline (predvsem Tersko in Rezijo) je leta 1976 močno prizadel potres, ki je povzročil veliko škodo in sprožil še hujše izseljevanje. Porabje že tradicionalno velja za ekonomsko zelo slabo razvito in zaostalo območje. Zaznamujejo ga ne najboljše rodovitnost zemlje, slaba izobrazbena struktura ljudi, odmaknjenost in slaba infrastrukturna povezanost ter pozabljenost od oblasti. Ekonomska nerazvitost je eden najbolj perečih problemov slovenske manjšine in vzrok za izseljevanje. To je bilo tradicionalno kmetijsko območje, zdaj je vse več površin zaraščenih, saj se obdelovanje zemlje ne izplača več. V času socializma sta bili v Monoštru dve tovarni, ki sta dajali delo praktično vsem prebivalcem Porabja – tovarna kos in tovarna svile –, a sta propadli.⁵⁷ Slovenci svojih struktur nimajo, kapital iz Slovenije pa tudi ne prihaja. Največja pridobitev za porabske Slovence je bila ustanovitev Slovenskega kulturnega in informativnega centra novembra 1998, ki je prinesla 30 delovnih mest, saj znotraj centra delujejo hotel in restavracija Lipa ter prostor za konference, srečanja in razstave. Poleg tega je sedež večine slovenskih organizacij. Slovenska manjšina na Hrvaškem lastnih gospodarskih struktur nima. Kar 22 odstotkov delovno aktivnih Slovencev na Hrvaškem je zaposlenih v tujini (popis predvideva le predpostavko zaposleni v tujini, pri Slovencih to v veliki meri pomeni, da so zaposleni v Sloveniji). Na Reki deluje Urad za Evropo. Eden njegovih ključnih namenov je tudi ekonomska spodbuda slovenske manjšine.⁵⁸

⁵⁶ Šik, Organiziranost slovenskega gospodarstva v Italiji, Novi razgledi, št. 14, junij 2010, str. 11.

⁵⁷ Dnevnik, Dora in Konečnik, S kapitalom pride tudi jezik, <http://dnevnik.si/objektiv/reportaza/1042393991>, 12. 11. 2010.

⁵⁸ K. Pajnič, Struktura in položaj Slovencev na Hrvaškem, 2006, str. 170.

Tabela 2: Organiziranost manjšin po državah

	AVSTRIJA	ITALIJA	MADŽARSKA	HRVAŠKA
Lastna politična stranka	DA	DA	NE	NE
Vidnejše nastopanje v državnih strankah	DA	DA	NE	NE
Izvoljen predstavnik v parlamentu	NE	DA (izvoljena na listi vsedržavne stranke)	NE	DA (zgolj formalno, dejansko predstavnik bošnjaške manjšine)
Izvoljen predstavnik v regionalnih telesih	NE	DA	NE	NE
Izvoljen predstavnik v lokalnih telesih	DA	DA	NE	NE
Samostojne politične organizacije (s statusom političnega predstavnštva)	DA	DA	NE	NE
Lastna kulturna organiziranost	DA	DA	DA	DA
Slovensko šolstvo	DA	DA (zgolj ZG in ZRG)	NE	NE
Dvojezično šolstvo	DA (v Videmski pokrajini)	DA	DA	NE (zgolj dvojezični vrtec na Reki)
Slovenščina v šoli kot izbirni/dodatni predmet	NE	DA (na Štajerskem in na nekaterih glavnih šolah na Koroškem)	DA	DA

Tiskani mediji	DA	DA	DA	DA (zgolj glasila)
Radijske oddaje	DA	DA	DA	DA
Tv oddaje	DA	DA	DA	NE
Lastne založbe	DA	DA	NE	NE
Lastne znanstvene institucije	DA	DA	NE	NE
Slovenska ali dvojezična bogoslužja	DA	DA	DA (občasno, brez lastnega duhovnika)	DA (samo v Zagrebu, brez lastnega duhovnika)

6. Sklep

Preučevanje medsebojnega vpliva pravne zaščite in organiziranosti določene manjšine zagotovo ni vprašanje, ki bi se ga dalo matematično izračunati in nanj točno odgovoriti. Na položaj manjšine ter medsebojni vpliv pravne zaščite in organiziranosti vpliva nešteto dejavnikov, vpliv katerih lahko le ocenjujemo. Zgodovinske okoliščine so nanesele tako, da so bile slovenske skupnosti v zamejstvu, ki so bile najmanj asimilirane, po drugi svetovni vojni deležne najvišje stopnje pravne zaščite. Nemogoče je zagotovo reči, koliko je bila to posledica njihove visoke narodne zavesti, koliko pa zgodovinskega slučaja, ko so se po vojni urejala razmerja med državami. Slovenci na Tržaškem so zaradi Svobodnega tržaškega ozemlja dobili najvišjo stopnjo pravic, Slovenci na Goriškem te zaščite niso imeli, a so dobili pravico do slovenskih šol, kar je bilo najpomembnejše. Kasneje jim je US priznalo še pravico do sodnih postopkov v slovenščini. Slovenci v Videmski pokrajini, ki so bili najbolj asimilirani, kot slovenska manjšina sploh niso bili priznani. Posledica tako visoke asimiliranosti kot tudi pravne nezaščite je bila, da se niso mogli enakovredno organizirati. Tako nikoli niso zmogli boja za svoje pravice, ki bi bil enakovreden boju Slovencev na Goriškem in Tržaškem. Ker niso imeli šol, niso mogli vzgojiti kadra, ki bi predstavljal manjšino, zato so bile njihove strukture zelo odvisne od priseljencev iz Goriške in Tržaške. Avstrijska državna pogodba je zagotavljala zaščito slovenske manjšine tako na

Koroškem kot Štajerskem. Na Koroškem se je zaščita vsaj deloma uveljavljala, manjšina se je organizirala in vseskozi borila za svoje pravice. Na Štajerskem določil ADP niso upoštevali. Tako je bilo do konca 80. let prejšnjega stoletja slovenstvo intimna stvar vsakega posameznika oziroma vsake družine. Posledica tega je, da danes na avstrijskem Štajerskem deluje le eno slovensko društvo, raven pravic pa je še vedno krepko nižja kot na Koroškem. Ob trenutni reformi manjšinskega prava v Avstriji je boj koroških Slovencev za svoje pravice veliko bolj izrazit kot boj Slovencev na Štajerskem, kjer struktur, ki bi se s tem sistematično ukvarjale, ni. Slovenski skupnosti na Madžarskem in Hrvaškem je zaznamovalo dejstvo, da do padca železne zavese in demokratizacije držav nista imeli priznanih posebnih pravic in se nista mogli prosto organizirati. Posledica tega so visoka stopnja asimilacije, nižja raven pravic in slabša organiziranost. Če pogledamo preteklo delovanje političnih manjšinskih organizacij na Koroškem, Tržaškem in Goriškem, ugotovimo, da je tovrstna organiziranost za prizadevanje za manjšinske pravice ključnega pomena. Kulturna društva in ustanove, ki manjšino zastopajo tudi politično, nikakor ne morejo igrati enakovredne vloge. Je pa kulturno ustvarjanje izrednega pomena – je podstat, ki manjšini daje smisel za obstoj. Lahko rečemo, da so vse slovenske manjšine preživele predvsem po zaslugi svojega kulturnega delovanja ter s tem ohranjanja slovenske kulture in izročila. To jim daje tudi smisel in motivacijo za politično udejstvovanje in boj za pravice, na to se sklicujejo tudi politične organizacije. Za prihodnost manjšin je brez dvoma ključnega pomena manjšinsko šolstvo. Povsem jasno lahko vidimo, da je asimilacija slovenskih skupnosti v sosednjih državah povsem sorazmerna s kvaliteto šolstva. Daleč najbolj učinkovite so slovenske šole, dvojezično šolstvo je pri ohranjanju narodne zavesti in ravni znanja jezika že bistveno manj učinkovito, a je še vedno boljše kot učenje slovenščine kot izbirnega, občasnega ali enega rednega predmeta. Tak način poučevanja je neučinkovit. Šolstvo je ključno za ohranjanje narodne zavesti in jezika, poleg tega pa so manjšinske šole tiste, ki vzgajajo bodoči kader slovenskih organizacij. Manjšinski mediji so indikator stanja manjšine, v prihodnosti pa bodo imeli še pomembnejšo vlogo. Za območja, kjer mediji ne morejo več delovati izključno v slovenščini, temveč tudi v večinskem jeziku, je to znak močne asimilacije. Ali mediji izhajajo oziroma oddajajo v knjižni slovenščini ali v lokalnem narečju, zelo vpliva na to, ali se krepki na-

rodna zavest ali zgolj lokalna zavest. Za znanstvene inštitute lahko rečemo, da igrajo vlogo, ki je sorodna vlogi kulturnih organizacij. S preučevanjem zgodovine in izročila manjšine ji dajejo smisel za obstoj, poleg tega pa pripravljajo tudi znanstvene podlage, ki jih politične organizacije potrebujejo za svoje delovanje in boj za pravice. Glede na splošen položaj manjšine zagotovo ni naključje, da inštituti obstajajo v Italiji in na Koroškem, drugod pa ne. Pogoj, da se inštitut sploh lahko vzpostavi, je, da manjšina premore kader, usposobljen za znanstveno delo. Cerkev je bila v preteklosti ključen dejavnik pri ohranjanju narodne zavesti, a je danes to vlogo izgubila, saj izgublja svojo družbeno moč. Kljub temu lahko vidimo, da je na Tržaškem in Goriškem, kjer še delujejo slovenski duhovniki, ki mašujejo izključno v slovenščini, in na Koroškem, kjer so bogoslužja dvojezična, še danes vloga Cerkve pri ohranjanju slovenske identitete večja, medtem ko je drugod, kjer redna duhovna oskrba za Slovence ni organizirana, vloga Cerkve manjša. Na območjih, kjer slovenskih duhovnikov sploh ni več, ta steber, ki je nekoč skrbel za ohranjanje slovenstva, zelo manjka. Za manjšine je pomembna tudi dobra ekonomska razvitost območij njihove poselitve, da ni ekonomskih razlogov za izseljevanje in da ima manjšina tudi svoje lastne gospodarske strukture. Ekonomski položaj je po različnih območjih zelo različen, a tudi tu lahko opazimo sorazmernost s siceršnjim položajem manjšine. Obstoj slovenskih skupnosti v sosednjih državah je zelo odvisen tudi od podpore Slovenije. Ta se je že v 5. členu ustave obvezala, da bo rojakom zunaj meja matične domovine namenjala posebno pozornost. V 5. členu je bilo tudi določeno, da bo to področje urejal poseben zakon, a je trajalo 15 let, da je do sprejetja zakona dejansko prišlo. Pomemben je preišljen odnos Slovenije do zamejstva, zato mora biti vsaka sprememba zelo previdna. Kako lahko krčenje finančne podpore prizadene manjšine, smo lahko jasno videli leta 2010, ko je NSKS grozil s samorazpustitvijo in je odstopilo celotno vodstvo organizacije. Zgodba se je ponovila tudi naslednje leto, ko se je Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu spustil v odprt spopad s SSO in je med ustanovama prišlo do ostrih besed. Finančna podpora iz Slovenije bo v času finančne krize, ko se varčuje na vseh koncih, gotovo spet na preizkušnji. Lahko rečemo, da je Slovenija s finančnega vidika za rojake v zamejstvu do sedaj dostojno skrbel in omogočala preživetje njihovim strukturam, ki samo od prispevkov sosednjih držav ne bi mogle preživeti. Veliko več kritik je bilo

na račun politične podpore manjšinam, saj se je redno pojavljal občutek, da Slovenija ni pripravljena jasno zahtevati izpolnitve manjšinskih pravic za rojake v sosednjih državah in s tem tvegati možno poslabšanje sosedskih odnosov.

Medsebojna prepletenost pravne zaščite in vseh vidikov organiziranosti manjšin je torej zelo velika. Vsakršna sprememba na enem področju ima lahko zelo velike posledice na vseh ostalih. Stopnja pravic, ki jo je določena manjšina uživala, je ključno vplivala na zmožnost njene organiziranosti, obratno pa so bile nato manjšinske organizacije na vseh ravneh ključni dejavnik odnosa, ki so ga manjšine vzpostavile do oblasti, in uspešnosti pri prizadevanju za izpolnjevanje manjšinskih pravic.

VIRI

- Bajc, Gorazd (ur.), Na oni strani meje, ZRS Koper, 2004.
- Bohte, Borut in Škrk, Mirijam, Pomen ADP za Slovenijo in mednarodni vidiki njenega nasledstva, Pravniki št. 11/12, leto 1997.
- Brezigar, Bojan, Pravno stanje zaščite slovenske manjšine v Italiji, INV, 2010, projektna naloga.
- Čičerov, Aleksander, Nasledstvo države pri mednarodnih pogodbah, Podjetje in delo, Ljubljana, 1993.
- Gotthard, Vincenc, Kaj vemo o štajerskih Slovencih, Slovenci na Štajerskem, Nedelja, december 2010.
- Hirnok, Jože, Poročilo o 4-letnem delovanju Zveze Slovencev na Madžarskem 2006–2010, Porabje, leto XX., št. 43, 28. 10. 2010.
- Hren, Karl, Gospodarstvo in koroški Slovenci, Novi razgledi, št. 17–18, oktober 2010.
<http://dnevnik.si>
<http://slovinci.hr>
<http://vnm.rijeka.hr>
<http://volksgruppen.orf.at/slovinci>
- Jazbar, Erika, 35 let Slovenske skupnosti na Goriškem, Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček in Mladika, Trst, 2010.
- Jeri, Janko (ur.), Slovenci v Italiji po drugi svetovni vojni, Cankarjeva založba, Trst, 1975.
- Jesih, Boris, Med narodom in politiko: politična participacija koroških Slovencev, Drava, Celovec, 2007.
- Just, Franci, Besede iz Porabja, besede za Porabje, Franc-Franc, Murska Sobota, 2003.
- Just, Franci, Porabje, Franc-Franc, Murska Sobota, 2009.
- Kaltenbach, Jenő, From Paper to Practice in Hungary, 2001.
- Kern, Damjana, Slovenski jezik v vzgojno-izobraževalnih ustanovah v manjšinskem prostoru, Obdobja, št. 28, 2009.
- Klemenčič, Vladimir in Matjaž, Prizadevanja koroških Slovencev za narodnostni obstoj po drugi svetovni vojni, Mohorjeva Celovec, 2006.
- Kržišnik-Bukić, Vera (ur.), Slovenci v Hrvaški, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 1995.
- Lesjak Klun, Tatjana, SPZ in KKZ sta osrednji kulturni organizaciji, v katerih se združujejo Slovenci na avstrijskem Koroškem, Novi razgledi, št. 17–18, oktober 2010.
- Namor, Jole, Evropski projekt jezik, Novi razgledi, št. 11, marec 2010.
 Nedelja, št. 44, 28. 10. 2012.
- Novak, Anton, Pravno varstvo slovenske manjšine v Avstriji, Mohorjeva Celovec, 2005.
- Osnove italijanskega ustavnega prava in Ustava Republike Italije, Zbirka pravo in politika, Ljubljana, 1998, Uradni list Republike Slovenije.
- Pahor, Sergij, Narodna in študijska knjižnica, Novi razgledi, št. 14, junij 2010.
- Pahor, Sergij, Slovenci v Italiji po drugi svetovni vojni, Novi razgledi, št. 14, junij 2010.

- Pajnič, Katarina, *Struktura in položaj Slovencev na Hrvaškem*, diplomsko delo, Filozofska fakulteta, Ljubljana, 2006.
- Perger, Valerija, *Model narodnostnega šolstva Slovencev na Madžarskem*, *Uporabno jezikoslovje*, 2011.
- Petrič, Ernest, *Mednarodnopravni položaj slovenske manjšine v Italiji*, Založništvo tržaškega tiska, Trst, 1980.
- Šik, *Organiziranost slovenskega gospodarstva v Italiji*, *Novi razgledi*, št. 14, junij 2010, str. 11.
- Todorovič, Barbara, *Medijsko oblikovanje spomina naroda – Podobe osamosvajanja Slovenije na avstrijskem Štajerskem*, diplomsko delo, FDV, 2006.
- Ustava Republike Hrvaške, *Narodne novine*, št. 59/90.
- Ustava Republike Madžarske, <http://www.lectlaw.com/files/int05.htm>.
- Ustavni sistem Republike Avstrije, *Visokošolsko središče v Kopru*, 2000.
- Zakon o volitvah v Hrvaški državni sabor, *Narodne novine*, št. 145/2010.
- www.pavelhaus.at.
- www.primorski.it.
- www.skupnost.at.
- www.slovenskaskupnost.org.
- www.zrss.si.